

ODDZIAŁ ZIELONOGÓRSKI
POLSKIEGO TOWARZYSTWA TURYSTYCZNO-KRAJOZNAWCZEGO

SŁOWNICZEK KRAJOZNAWCZY

LXIII OGÓLNOPOLSKI WYSOKOKWALIFIKOWANY RAJD PIESZY

im gen. Mikołaja Wisznickiego

9-23 LIPCA 2022 R.

Lubuskie
Warte zachodu

ODDZIAŁ ZIELONOGÓRSKI
POLSKIEGO TOWARZYSTWA TURYSTYCZNO-KRAJOZNAWCZEGO

SŁOWNICZEK KRAJOZNAWCZY

LXIII OGÓLNOPOLSKI WYSOKOKWALIFIKOWANY RAJD
PIESZY
im gen. Mikołaja Wisznickiego

9-23 Lipca 2022 r.

Redakcja: Waldemar Osypiński, Piotr Osypiński, Konrad Majewski, Beata Musiałowska.

Autorzy hasel:

Trasa I. Anna Szpręglewska: *Bogdaniec, Gościkowo, Gryżyński Park Krajobrazowy, Kalsko, Krosno Odrzańskie, Lubikowo, Lubrza, Łagów, Nowy Dworek, Ochla Muzeum Etnograficzne, Ochla miejscowość, Park Narodowy Ujście Warty, Przytoczna, Rokitno, Santok, Skwierzyna, Słońsk, Świdnica Muzeum Archeologiczne, Świdnica miejscowość, Świebodzin, Witnica.*

Beata Musiałowska: *Gorzów Wlkp. Kostrzyn n. Odrą, Międzyrzecz, Pniewo / MRU, Rezerwat „Bogdanieckie Grądy”, Święty Wojciech, Zielona Góra*

Trasa II. Anna Szpręglewska: *Biała Góra, Bobrzany, Buczyna, Budziechów, Bukowina Bobrzańska, Bukowina, Bulin, Bytom Odrzański, Cisów, Dąbrowa, Dłużek, Droszków, Działoszyce, Góra Kammlera, Grabik, Grabówek, Henryków, Ilawa, Jablonie, Jagłowice, Jasień, Kielcz, Konin, Kozuchów, Kunice, Lipsk Żarski, Lisia Góra, Lubsko, Łazy, Łęknica Kopalnia Babina, Łęknica Park Mużakowski, Łęknica miejscowość, Machów, Małaszowice, Mały Bożnów, Nowa Rola, Nowa Sól, Nowe Czaple, Nowe Miasteczko, Pasterzowice, Pleszówek, Proczki, Przytok, Siecieborzyce, Siedlec, Siodło, Stara Wieś, Stypułów, Szprotawa Świbinki, Tarnów Bycki, Trzebiel, Tuplice, Wierzbnica, Zabór, Żagań Stalag Luft, Żagań, Żarki Wielkie, Żary Zielony Las, Żary.*

Skład i mapa: Witold Czajka

Wydawca:

Oddział Zielonogórski PTTK

65-426 Zielona Góra

ul. Kupiecka 17

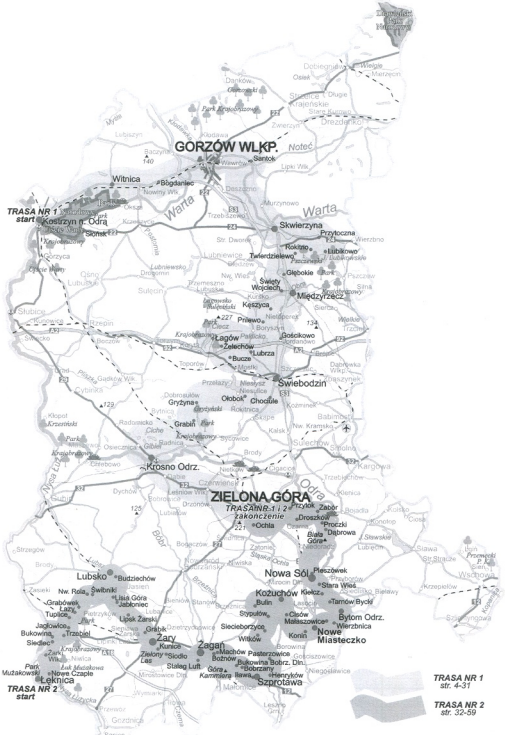
<http://omzgora.pttk.pl>

Druk i oprawa:

Chroma

ISBN 978-83-7499-300-5

Zielona Góra 2022

TRASA NR 1
str. 4-31

TRASA NR 2
str. 32-59

Dzień	Data	Trasa Nr 1 „Warta, Paklica, Odra” 258 km	Kilometry
1	09.07.2022 r. sobota	Kostrzyn nad Odrą - zakwaterowanie	0
2	10.07.2022 r. niedziela	Kostrzyn nad Odrą (zwiedzanie miasta i Muzeum Twierdzy Kostrzyn) (opcjonalna wycieczka autobusem/własnym autem do Słońska: Ośrodek Przyrodniczy i chatownie PN Ujście Warty) - Kostrzyn nad Odrą	0
3	11.07.2022 r. poniedziałek	Kostrzyn nad Odrą – przejazd PKP - Witnica (PKP), PN Ujście Warty, Kostrzyn nad Odrą	24
4	12.07.2022 r. wtorek	Kostrzyn nad Odrą – przejazd PKP - Witnica (PKP, zwiedzanie miasta i browaru), Rez. Bogdanieckie Grądy, Santok (PKP)	16
5	13.07.2022 r. środa	Santok – przejazd PKP -Gorzów Wlkp. (PKP, zwiedzanie miasta), Santok (grodzisko)	15
6	14.07.2022 r. czwartek	Santok – przejazd PKP- Skwierzyna (PKP), Santok	23
7	15.07.2022 r. piątek	Santok – przejazd PKP- Skwierzyna (PKP), Przytoczna, Rokitno (sanktuarium), Pszczewski Park Krajobrazowy, Lubikowo	23
8	16.07.2022 r. sobota	Lubikowo, Twierdzielewo, (Głębokie)	16
9	17.07.2022 r. niedziela	Międzyrzecz, Święty Wojciech, Kęszycza, Pniewo (zwiedzanie MRU), Gościkowo Paradyż	27
10	18.07.2022 r. poniedziałek	Gościkowo Paradyż, Łagowsko-Sulęciński Park Krajobrazowy, Łagów	22
11	19.07.2022 r. wtorek	Łagów, Żelechów, Bucze, Lubrza, Świebodzin	23
12	20.07.2022 r. środa	Świebodzin, Chociule, Ołobok, Gryżyna	24
13	21.07.2022 r. czwartek	Gryżyna, Gryżyński Park Krajobrazowy, Grabin, J. Ciche, J. Gibiel, Krosno Odrzańskie	27
14	22.07.2022 r. piątek	Krosno Odrzańskie - Zielona Góra (transfer busem 35 km) – zwiedzanie miasta	0
15	23.07.2022 r. sobota	Ochla (OKP) - Zielona Góra zakończenie	18

Bogdaniec

(*niem. Dühringshof*) – wieś położona w powiecie gorzowskim, w gminie Bogdaniec. Siedziba gminy wiejskiej Bogdaniec.

1767–1768 - w ramach „kolonizacji fryderycjańskiej” (zagospodarowanie tzw. łęgów warciańskich) na terenach domeny Mironice, osiedlono 32 rodziny; kolonia łącznie liczyła 443 morgi i dla upamiętnienia pruskiego generał-majora wstawionego w wojnie siedmioletniej – Bernharda Alexandra von Düringshofen, została nazwana jego nazwiskiem. Dekretem Fryderyka II Wielkiego, koloniści po uiszczeniu 60 talarów za dom zwolnieni zostali z wszelkich ciężarów przez okres 6 lat oraz uposażeni w 10 mórg ziemi i budulec na drewniane domy. Takie były początki Bogdańca. Kiedy w 1857 w pobliżu prowadzona została linia Kolei Wschodniej rozpoczyna się szybki rozwój miejscowości. Powstają młyny wodne i parowe, tartaki, zakłady budowlane i rzemieślnicze, browar, fabryka likierów, wytwórnia soków, palarnia kawy, kilka ogrodnictw. Rozwija się sieć handlowo – usługowa. W czasach obecnych w Bogdańcu dominuje przemysł rolno – spożywczy i usługowy.

Główne zabytków, jakie dotrwały do naszych czasów to:

- Kościół pw. św. Jana Chrzciciela – wybudowany w latach 1782–1783.
- Młyn Górny wzniesiony w 1826 r. 10.04.1984 r. Urząd Gminy Bogdaniec przekazał młyn na rzecz Muzeum Lubuskiego im. Jana Dekerta w Gorzowie Wlkp., które utworzyło tu Oddział Kultury i Techniki Wiejskiej.
- Park Kulturowy „Dolina Trzech Młynów”, utworzony w 2006 r., obejmujący trzy założenia młyńskie (Młyn Górny z 1826 r. oraz Średni i Dolny z końca XIX w.) oraz zabudowę willową z końca XIX w.

Na uwagę zasługują także Imprezy cykliczne:

Bogdaniecki Azyl Artystyczny (czerwiec) oraz Lubuskie Święto Chleba (sierpień, odbywa się na terenie Zagrody Młyńskiej).

Gorzów Wielkopolski (*niem. Landsberg an der Warthe*).

Informacje Turystyczne

- *WiMBP przy ul. Sikorskiego*
- *PiT „Bimba” przy ul. Wełniany Rynek*
- *PiT na bulwarze wschodnim*
- *PiT pod rondem InfoGłob*
- *Gorzow.com.pl strona informacyjna <https://www.gorzow.com.pl/>*

Siedziba wojewody lubuskiego wraz z zespoloną administracją rządową na terenie województwa lubuskiego oraz powiatu gorzowskiego. Pod względem geograficznym, północna część miasta położona jest na Równinie Gorzowskiej części Pradoliny Toruńsko-Eberswaldzka. Miasto leży nad Wartą u ujścia Kłodawki i jej dopływem Srebrną, na wysokości od 19 do 105 m n.p.m.

W okresie wczesnego średniowiecza (od X wieku), tereny ujścia rzeki Warty znajdowały się pod panowaniem i kontrolą państwa Polan, a następnie Królestwa Polskiego. Postępujący proces rozbitcia dzielnicowego piastowskiego państwa polskiego, doprowadził do utraty tych terenów na rzecz zachodnich sąsiadów. W 1249 ziemia lubuska znalazła się w rękach brandenburskich poprzez zastaw jaki ksiądz legnicki Bolesław Rogatka

uczynił wobec arcybiskupów Magdeburga. W 1260 roku Konstancja Przemysłówna – księżniczka, córka księcia wielkopolskiego Przemysła I, wyszła za Konrada, syna margrabiego brandenburskiego Jana I Askańczyka i jako posag wniosła ziemie kasztelanii santockiej bez samego grodu w Santoku.

Prawa miejskie Gorzów Wielkopolski otrzymał w 1257 roku.

Po 1373 miasto przeszło pod kontrolę rodu Luksemburgów (Królestwo Czech), którzy w 1402, mimo prowadzonych w tej sprawie negocjacji z Władysławem Jagiellą, sprzedali Nową Marchię wraz z miastem zakonowi krzyżackiemu. W 1433 przeżył oblężenie husytów. W 1454 zakon krzyżacki sprzedał Nową Marchię Fryderykowi II Hohenzollernowi. W 1626 miasto ucierpiało przez szwedzką okupację. W czasie wojny siedmioletniej miasto utrzymywało wojska rosyjskie, a na początku XIX w. opłacało kontrybucję armii Napoleona. Od 1892 Gorzów był siedzibą powiatu grodzkiego (niem. Stadtkreis) i należał do rejencji frankfurckiej w prowincji Brandenburgia.

Landisberch szybko stał się ważnym ośrodkiem gospodarczym na wschodnich rubieżach Brandenburgii. Z założeniem miasta zbiegła się budowa okazałej gotyckiej fary (kościół parafialny, od 1537 roku luteranckiego), dziś rzymskokatolickiej katedry pw. Wniebowzięcia NMP.

Do 1945 roku miasto związane było z niemiecką Brandenburgią, a po II wojnie światowej znalazło się w granicach Polski.

Gorzów Wielkopolski jest rdzeniem Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego (MOF), w skład którego wchodzi otaczające go gminy: Bogdaniec, Deszczno, Kłodawa, Santok, Lubiszyn oraz Strzelce Krajeńskie. Wraz z 24 gminami i 5 powiatami województwa lubuskiego oraz 4 gminami i 1 powiatem województwa zachodniopomorskiego tworzy Aglomerację Gorzowską zamieszkałą przez ponad 400 000 mieszkańców.

Zabytki:

- Katedra Wniebowzięcia NMP,
 - Mury obronne z XV wieku,
 - Teatr im. J. Osterwy,
 - kamienice w centrum miasta,
 - Wełniany Rynek i Stary Rynek
 - willa przy ul. Warszawskiej, obecnie Muzeum Lubuskie,
 - willa przy ul. Wał Okrężny
 - spichlerz przy ul. Fabrycznej, obecnie Muzeum Warty,
 - bulwar nadwarciański,
 - Filharmonia Gorzowska.
 - rezerwat przyrody Gorzowskie Murawy
 - Dolina Kłodawki
 - Liczne parki oraz punkty widokowe
 - Pomniki znanych gorzowian: m.in.: Edward Jancarz (pierwszy na świecie pomnik żuźłowca), cygańska poetka Jadwiga Wajs-Papusza, malarz Jan Korcz, kloszard Szymon Gięty, poeta Kazimierz Furman, żuźłowiec Edmund Migos
- Duże skupisko Lubuskich Romów. Coroczny festiwal muzyki romskiej Romane Dyvesa.
- W przedwojennym Gorzowie Wilk. wychodowano odmianę jabłoni nadając jej nazwę miasta – *Landsberska*.

Gościkowo – Paradyż

Gościkowo, dawniej **Paradyż** (niem. *Paradies*) – wieś położona w powiecie świebodzińskim, w gminie Świebodzin, nad rzeką Paklicą.

Początkowo do XV w. używana była nazwa wsi *Gościkowo* zanim nie została wyparta przez spolszczoną wersją łacińskiej nazwy „Paradis” oznaczającej raj. 29 stycznia 1230 roku wojewoda poznański oraz komes Gościkowa Mikołaj Bronisz przekazał dobra rodowe Henrykowi opatowi łanińskiemu w celu założenia klasztoru cystersów imienia Najświętszej Marii Panny. Pierwsi zakonnicy przybyli do Gościkowa około 1236 z położonego w Brandenburgii Lehnina i osiedli w drewnianym klasztorze położonym nad rzeką Paklicą poza właściwą wsią Gościkowo. Około 1270-1290 w Paradyżu rozpoczęto budowę świątyni. Trwała ona ponad sto lat. Poświęcenie kościoła odbyło się w 1397. Otrzymał on, jak większość świątyni cysterskich, wezwanie Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny oraz św. Marcina. Intensywny rozwój opactwa trwał do końca XIV wieku, natomiast wiek XV był okresem rozwoju kulturalnego i intelektualnego. W opactwie zgromadzono księgozbiór, zaliczany do najliczniejszych w Polsce. Ze względu na położenie na granicy Wielkopolski, Czech i Brandenburgii, w celu zapobieżenia obcym wpływom, Król polski Zygmunt Stary nakazał w 1538 piastowanie urzędu opata wyłącznie przez Polaków. Po 1580 klasztor wszedł w skład polskiej prowincji cystersów. Rozwój opactwa zahamowała wojna trzydziestoletnia i wielki pożar opactwa w 1633. W odbudowie zniszczonego opactwa pomógł król Władysław IV. Z tego okresu pochodzi obraz *Matki Bożej z Dzieciątkiem*, zwany *Matką Boską Paradyjską* ufundowany przez opata Zygmunta Czyżowskiego. Kolejny pożar zniszczył opactwo w 1722. Ponowną odbudowę opactwa zakończono w XVIII wieku nadając mu styl barokowy. Po II rozbiórce Polski tereny opactwa weszły w skład zaboru pruskiego, a jego władze skonfiskowały większość dóbr paradyjskich. Ostatecznie zlikwidowano opactwo w 1834 roku. Mury klasztorne po sekularyzacji opactwa paradyjskiego szybko znalazły nowe przeznaczenie. Już w 1836 stało się ono siedzibą Królewskiego Seminarium Nauczycielskiego. Było ono właścicielem dóbr klasztornych aż do 1926. Od 1922 w opactwie istniała Państwowa Szkoła Średnia. Tuż przed wybuchem wojny w szkole kształcili się nauczyciele III Rzeszy. Funkcjonowanie obiektu, jako szkoły zostało zakończone wraz z wkroczeniem w 1945 Armii Czerwonej. W budynkach klasztoru urządzono magazyny. Od 1947 r. Paradyż należał do zgromadzenia Księży Salezjanów, którzy utworzyli tu internat dla chłopców. Placówka nie działała jednak długo i w 1952 r. powołano tu Wydział Filozoficzny Gorzowskiego Diecezjalnego Seminarium Duchowego. Od 1961 roku całe Seminarium Duchowe z Gorzowa Wielkopolskiego przeniosło się do Paradyża. Z dniem 15 sierpnia 2020 roku ustanowiono kościół rektoralny Zielonogórsko-Gorzowskiego Wyższego Seminarium Duchowego w Gościkowie-Paradyżu Sanktuarium *Matki Bożej Wychowawczyni Powołań Kapłańskich*

Zabytki:

- zespół klasztorny cystersów w Paradyżu, z XIII-XVIII wieku:
 - kościół pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny i świętego Marcina z XIII-XIV wieku przebudowany w XVIII wieku.
 - wielki barokowy ołtarz z 1739 roku, a w nim obraz „Wniebowzięcie Najśw. Marii Panny” autorstwa Schefflera oraz relikwiarze
 - barokowy prospekt organowy autorstwa Joachima Gottlona Petera
 - obraz fundacyjny z ok. 1700 r., ukazujący akt donacji klasztoru oraz scenę bitwy

pod Legnicą w 1241 roku.

- w kaplicy, w ołtarzu, znajduje się obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem, XVII-wieczna kopia obrazu San Luca z Bolonii
- fragmenty gotyckich fresków i sklepień
- klasycystyczne stalle w prezbiterium, ozdobione wizerunkami dostojników kościelnych
- na chórze zachowało się wielkie godło Stanisława Augusta Poniatowskiego z rodowym herbem Ciołek,
- w posadzce kościoła umieszczone są płyty epitafijne.
- na wyposażeniu kościoła znajduje się wieczna lampa, będąca misternym dziełem snycerskim, ufundował ją sekretarz Zygmunta III i Władysława IV – Marek Łętowski, według tradycji twórcą jej był sam król Władysław IV
- klasztor
- teren klasztoru, jego ozdobą są figury kamienne z XVIII w., przedstawiające świętych, m.in. św. Floriana, św. Bernarda, św. Benedykta i św. Marcina z Tours. Przed zachodnią fasadą kościoła znajduje się rokokowa figura Marii Panny w otoczeniu świętych z 1755 r.
- ogrodzenie kościoła i klasztoru, murowano-kamienne, z XVIII wieku
- dwa budynki folwarczne, z XVIII wieku.

Dla zwiedzających udostępniony jest kościół oraz muzeum znajdujące się w wydzielonych pomieszczeniach klasztoru. Nie ma możliwości zwiedzania innych pomieszczeń klasztoru.

Możliwy jest też spacer po ogrodach.

Wydarzenia kulturalne: „Muzyka w Raju”

– festiwal muzyki dawnej, organizowany corocznie w drugiej połowie sierpnia w zespole poklasztornym i dawnym kościele cysterskim. Na festiwalu, którego pierwsza edycja odbyła się w 2003 roku, jest prezentowana świecka i sakralna muzyka średniowieczna, renesansowa i barokowa, od 2011 również klasyczna i romantyczna. Głównym organizatorem festiwalu jest Fundacja Muzyki Dawnej „Canor”.

Grażyński Park Krajobrazowy

Park został ustanowiony rozporządzeniem Wojewody Zielonogórskiego Nr 4 z dnia 15 kwietnia 1996 r. na obszarze 2755 ha, w celu ochrony walorów krajoznawczych i przyrodniczych. Występuje tu niepowtarzalny krajobraz wynikający z pochodzenia tego terenu. Jest to rynna połudowcowa z bogactwem atrakcji takich jak: stawy, jeziora i dolina pstrągowego Gryżyńskiego Potoku (Gryżynki), liczne źródła zboczowe, torfowiska, strome wąwozy, wały ozowe i obszary wytopiskowe. Całość w prawie 87% pokrywa las z bardzo zróżnicowaną szatą roślinną, gdzie spotkać można wiele gatunków zwierząt w tym blisko 150 gatunków ptaków. Jedynymi przejawami działalności ludzi są ruiny 6 młynów wodnych i współczesne stawy hodowlane. Walory parku można poznawać wędrując ścieżką przyrodniczą „Gryżyńskie Uroczyska”. Po drodze spotkamy tablice informujące o przyrodzie parku i gospodarce leśnej. Ciekawostką parku i jego okolic są aleje przydrożne, głównie dębowe, liczące po kilkaset drzew w wieku 120 – 200 lat.

Kalsko

(*niem. Kalzig*) – wieś położona w powiecie międzyrzeckim, w gminie Międzyrzecz.

Wieś, która istnieje co najmniej od XIV w., historycznie leżała w granicach Wielkopolski. Wzmiankowana w średniowieczu jako własność rycerskiego rodu Niałków z Chyciny.

W roku 1390 Wincenty Nialek sprzedał wieś wraz z pięcioma jeziorami klasztorowi Cystersów w Zemsku. Od tego momentu aż do rozbiorów Polski miejscowość należała do Opactwa Cystersów w Zemsku-Bledzewie. W roku 1796 dobra klasztorne przejął rząd pruski.

We wsi znajdują się:

- kościół filialny pod wezwaniem św. Bartłomieja, wzniesiony w konstrukcji zrębowej - szachulcowej w latach 1692-1693. Przebudowany w XVIII, XIX wieku. Część wyposażenia z XVIII wieku. Jest to jeden z cenniejszych zabytków architektury sakralnej w województwie lubuskim,
- cmentarz przykościelny,
- pałac - dwór, klasycystyczny z pierwszej połowy XIX wieku.

Kostrzyn nad Odrą

Punkt Informacji Turystycznej Muzeum Twierdzy Kostrzyn - Brama Berlińska

ulica Berlińska 1, 66-470 Kostrzyn nad Odrą

tel. 0 607 770 603, e-mail: it@kostrzyn.um.gov.pl

Godziny otwarcia:

Wtorek - Piątek 9:00 - 16:00; Sobota-Niedziela 10:00 - 18:00

Kostrzyn nad Odrą to miasto w północno-zachodniej części województwa lubuskiego, w powiecie gorzowskim. Leży u ujścia Warty do Odry. Jego historia jest bardzo interesująca. Początkowo Kostrzyn nad Odrą był pięknym, jednym z wielu, miastem, po wojnie było to zbiorowisko gruzów, gdyż miasto to stanowiło tzw. Bramę do Berlina.

Nazwa Kostrzyn wywodzi się ze słowiańskiej nazwy Cozsterine.

Po raz pierwszy pojawiła się w liście wystosowanym przez stronę polską do Templariuszy w roku 1232.

Zasadniczym momentem w dziejach Kostrzyna tego okresu było uzyskanie praw miejskich. Prawdopodobnie lokacji miasta dokonał margrabię Albrecht III ok. 1300 roku.

Nadanie praw miejskich znacznie podniosło rangę grodu. W XIV i XV wieku miasto rozwijało się wzdłuż szlaku biegnącego prostopadłe do Odry, dopiero w czasach późniejszych (po zbudowaniu twierdzy) rozłożyło się wzdłuż Odry.

Rozwój ekonomiczny Kostrzyna tłumiony był w dużym stopniu przez inne ośrodki miejskie, a zwłaszcza przez Frankfurt, Gorzów i Myślibórz.

Lata 1535-1571, w których rządy sprawował Jan von Hohenzollem były okresem przełomowym w dziejach miasta. W 1535 roku Kostrzyn zostaje stolicą Nowe Marchii.

Za margrabią do Kostrzyna przybył cały jego dwór, liczni ministrowie i dygnitarze.

W mieście zaczęły działać rozmaite urzędy, kancelarie i sądy.

W latach 1537-1568 wybudowano tutaj jedną z najnowocześniejszych i najpotężniejszych twierdz tamtych czasów.

Długotrwała wojna 30-letnia (1618-1648) spowodowała ogromne zniszczeni i zubożenie miasta.

W pierwszej połowie XIX wieku Kostrzyn był typowym miastem średniej wielkości wytwarzającym produkty na potrzeby własne i najbliższej okolicy. Załoga wojskowa twierdzy ożywiała życie miasta, tworząc zapotrzebowanie na szereg usług.

Od 1819 roku datuje się rozwój sieci komunikacyjnej w rejonie Kostrzyna, a samo miasto staje się od tej pory ważnym węzłem komunikacyjnym. Przez miasto prowadziła główna trasa dylizansów pocztowych z Królewca do Berlina. W tym okresie powstają liczne drogi oraz zaczyna rozwijać się sieć kolejowa.

Po II wojny światowej zostało potwornie zniszczone, przez co uzyskało nazwę „polskiej Hiroszimy”.

Z początku Kostrzyn był miastem zamkniętym, mieszkali w nim kolejarze i celnicy. Pierwszym momentem, w którym miasto odrodziło się, stała się budowa fabryki papieru i celulozy, nazywana dziś „Artic Paper” oraz w 1992 roku, kiedy nastąpiło otwarcie przejścia granicznego.

Starówki kostrzyńskiej nie odbudowano, stanowi resztki ruin, jednak niektóre obiekty zostały odrestaurowane, m.in. Brama Berlińska, Brama Czyżyńska oraz Bastion Filip.

W okolicach Kostrzyna znajdują się również formy ochrony przyrody, takie jak: Park Narodowy Ujście Warty, Park Krajobrazowy Ujście Warty oraz liczne pomniki przyrody. Ciekawostką jest, że to właśnie tu, w Kostrzynie na Odrę, odbywał się festiwal muzyki rockowej Przystanek Woodstock.

Odbywają się tu Dni Kostrzyna, Dni Twierdzy Kostrzyn.

Miasto leży nad dwiema rzekami, przez co bardzo dobrze działa i funkcjonuje tutaj transport wodny. Rejsy statkami pasażerskimi to kostrzyńska ciekawa atrakcja turystyczna. W okolicach miasta stworzono wiele szlaków rowerowych wiodących od Lubniewic, przez Sulęcín, Czarnów do Kostrzyna i dalej do Niemiec.

Zabytki:

Bastion „Filip” - Muzeum Twierdzy Kostrzyn (ul. Chyżańska 48)

Brama Berlińska - Muzeum Twierdzy Kostrzyn (ul. Berlińska 1)

Dworzec kolejowy Kostrzyn nad Odrą (ul. Dworcowa 1)

Kostrzyńskie Pompeje (ul. Chyżańska)

Ruiny Zamku w Kostrzynie nad Odrą (pl. Zamkowy)

Twierdza Kostrzyn (Kostrzyn nad Odrą)

Krosno Odrzańskie

(niem. Crossen an der Oder) miasto powiatowe w Dolinie Środkowej Odry, nad Odrą u ujścia Bobru. Znajdują się tu siedziby Nadodrzańskiego Oddziału S.G. oraz garnizon W.P. Krosno Odrzańskie leży na historycznym Dolnym Śląsku w ramach którego należało do księstwa głogowskiego.

Miejsce położone u ujścia Bobru do Odry na terenach bagiennych, przy przeprawie przez rzekę Odrę było idealnym do założenia warownej osady już w czasach przed Naszą Erą. Na podstawie map sporządzonych przez starożytnego rzymskiego kartografa Klaudiusza Ptolemeusza ustalono istnienie tu ważnej osady już na początku I w. n.e. Pierwsze informacje pisemne pochodzą z kroniki biskupa Thietmara z Merseburga i dotyczą walk Bolesława Chrobrego z Henrykiem II w roku 1005 i 1015. Znaczącą postacią dla grodu był Henryk Brodaty, który wybudował zamek w obecnej lokalizacji oraz przed 1226 rokiem

przeprowadził pierwszą iniekcję lokacyjną na prawie niemieckim. W zamku często przebywał sam książę jak i jego żona Jadwiga, która była bardzo pobożna i w roku 1267 została kanonizowana. Po ich śmierci miasto przez wieki było obiektem walk pomiędzy książętami śląskimi a Brandenburgią. W XV wieku zostaje przyłączone do Nowej Marchii by w wieku XVI zostać siedzibą wdów po elektorach brandenburskich. Wiek XVII przynosi miastu i zamkowi blisko 20. letnie panowanie Szwedów, skutkujące zniszczeniami, głównie przez pożary, a później przebudową mającą na celu utworzenie twierdzy. Po odejściu Szwedów zamek powrócił do swojej funkcji, jednak jego zły stan spowodował przeznaczenie go na magazyny a później koszary. Zrujnowany w trakcie II wojny światowej zamek doczekał się w latach 60. XX wieku częściowej odbudowy, która trwa do dziś. Natomiast miasto do XVIII wieku dzieli losy zamku, później jednak dzięki doprowadzeniu linii kolejowej, elektryfikacji i oddaniu do użytku mostu na Odrze zaczyna się intensywnie rozwijać.

Warto zobaczyć:

- kościół filialny pod wezwaniem św. Andrzeja Apostoła, neogotycki z 1887 roku,
- kościół ewangelicki, obecnie rzymskokatolicki, parafialny pw. św. Jadwigi Śląskiej z XVIII w., na miejscu wcześniejszego,
- budynek poklasztorny, ul. Szkolna 4, z XVIII wieku,
- zamek piastowski częściowo w ruinie, zbudowany w początkach XIII wieku przez Henryka I Brodatego, miejsce jego śmierci w 1238 r., miejsce schronienia jego żony Jadwigi i synowej Anny podczas najazdu tatarskiego w 1241 r. Przebudowany w XIV-XIX wieku. Obecnie siedziba placówki kulturalnej - Centrum Artystyczno - Kulturalnego Zamek. W odbudowanej części bramnej znajduje się muzeum regionalne i punkt informacji turystycznej.
- przyziemie spichrza zamkowego, z lat 1642–1650
- mury obronne – miejskie, fragment z XIV wieku, z prostokątną czatownią
- domy z XVIII i XIX wieku

Lubikowo

(dawniej *Lubiekowo*), (niem. *Liebuch*) – wieś położona w powiecie międzyrzeckim, w gminie Przytoczna, nad jeziorem Lubikowskim.

Pierwsze zapiski historyczne o Lubikowie pochodzą z 1295 roku i dotyczą przekazania części wsi biskupowi poznańskiemu, późniejsze dotyczą głównie zmiany właścicieli i podatków. Jezioro Lubikowskie jest największym i najgłębszym jeziorem na terenie gminy, jego powierzchnia to 314,7 ha, a głębokość 36 m. Ma urozmaiconą linię brzegową oraz wiele zatok. W jego południowo-wschodniej części znajduje się malownicza wyspa zwana „Konwaliową”, leśno-krajobrazowy rezerwat przyrody o powierzchni 4.4 ha. Głównym przedmiotem ochrony jest naturalny starodrzew dębowy, związane z nim zbiorowisko roślinne oraz zabezpieczenie cennego krajobrazu z rozległymi trzcinowiskami stanowiącymi znakomite miejsce rozrodu ptaków wodnych. Na niewielkim obszarze wyspy znajduje się ponad 100 gatunków roślin naczyniowych. Ścisłą ochroną objęty jest bluszcz pospolity rosnący tu w rzadkiej formie płożącej, naziemnej. Największe z dębów występujących na wyspie w obwodzie przekraczają 400 cm, a ich wiek można szacować na wiele setek lat. Niezwykle rzadką atrakcją wyspy jest północny płytki litoral obfitujący w ogromne głazy narzutowe, których średnica przekracza 2 m. Wyspa objęta jest całkowi-

tą ochroną. Osobliwością jeziora jest także jego przezroczysta woda o niewielkiej zlewni w okolicach sąsiednich gmin i Pszczewskiego Parku Krajobrazowego.

Lubrza

(*niem. Liebenau*) – wieś gminna położona w powiecie świebodzińskim. Lubrza położona jest na Pojezierzu Łagowskim, w dorzeczu Obry, nad trzema jeziorami: Goszcza, Lubie, oraz Lubrza. Przez wieś przepływa rzeka Rakownik.

Już w czasach neolitu, ok. 5000 lat p.n.e. tereny te były zamieszkiwane przez człowieka. Szereg stanowisk archeologicznych potwierdza obecność człowieka w czasach epoki brązu jak również późniejsze wpływy kultury przeworskiej. Od połowy V w. aż po XIII w. w okolicach Lubrzy istniały duże skupiska osadnicze, ich rozwój symbolizuje między innymi lokalizacja grodziska stożkowatego z ruinami wieży rycerskiej, położonego w północnej części dzisiejszej wsi. Pierwsza pisemna wzmianka o miejscowości pochodzi z połowy XIII w. i dotyczy sprzedaży wsi zakonowi Cystersów, którzy zarządzając wsią, stawiali głównie na uprawę roli oraz hodowlę. W 1312 r. Lubrza była centrum administracyjnym jednego z dystryktów księstwa glogowskiego.

W 1319 r. miejscowość uzyskała prawa miejskie. W tym czasie własność wsi była podzielona między stan rycerski i zakonników z Paradyza, co skutkowało podziałem Lubrzy na dwie mniejsze osady. Koniec XIV i początek XV w. to okres, w którym miejscowość straciła znaczenie polityczno-administracyjne na rzecz rozwijającego się prężniej świeckiego Świebodzina. W 1440 r. opat z Paradyza Jan nabył od Anny Promnitz dwór w Lubrzy wraz z rolami i łąkami. Od 1526 r. miejscowość znalazła się w granicach monarchii Habsburgów. Rozwijało się rzemiosło, powstają mocne cechy: szewski, kowalski, kołodziejów i krawców. Na skutek wojny trzydziestoletniej w XVII w. miejscowość straciła status miasta. Od 1742 roku Lubrza znalazła się w granicach Królestwa Prus. Po pożarze w 1762 r. następuje odbudowa miejscowości, nadająca jej miejski charakter. XVIII wiek to także stopniowe zmniejszanie się roli handlu na rzecz rzemiosła. W 1810 roku po sekularyzacji klasztorów pełnię praw uzyskał samorząd lokalny. Ta zmiana pobudziła miejscowość do dalszego rozwoju. W 1824 r. podczas drażenia studni odnaleziono pokłady węgla brunatnego. Późniejsze wydobycie tego surowca w okolicy Lubrzy spowodowało rozwój gospodarczy, co przyczyniło się do odzyskania w 1857 r. praw miejskich. Od kwietnia 1941 roku do lata 1942 roku w Lubrzy istniały dwa obozy pracy, w których wykorzystywano żydowskich więźniów do budowy pobliskiej autostrady.

W wyniku walk w styczniu 1945 r., miasto zostało zniszczone w 40%. W konsekwencji zniszczeń wojennych i wyludnienia w 1946 r. Lubrza straciła prawa miejskie. W chwili obecnej jest miejscowością o charakterze turystycznym, położoną w pobliżu licznych obiektów południowego odcinka MRU, tzw. Pętli Boryszyńskiej.

Łagów

(*Łagów Lubuski, niem. Lagow*) – wieś gminna o charakterze miejskim położona w powiecie świebodzińskim, w gminie Łagów, na terenie Łagowskiego Parku Krajobrazowego.

Łagów prawa miejskie posiadał w latach 1808–1931. Obecnie jest miejscowością wypoczynkową i turystyczną, usytuowaną nad dwoma jeziorami Pojezierza Łagowskiego: Trześniowskim (Ciecz) (186 ha) i Łagowskim (82 ha). Jej najstarsza część (z zamkiem joannitów) położona jest na przesmyku między tymi jeziorami.

Już przed 1220 rokiem istniała tu osada kultury łużyckiej. Pierwotnie wieś była własno-

ścią templariuszy, a od 1285 była siedzibą komandorii tego zakonu. W roku 1300 osada została przejęta przez margrabiów brandenburskich i w roku 1347 sprzedana zakonowi joannitów, którzy umieścili tu swoją komandorię wchodzącą w skład baliwatu brandenburskiego. W drugiej połowie XIV w. joannici rozpoczęli budowę zamku. W 1538 roku joannici brandenburscy przeszli na luteranizm, co skutkowało tym, że w roku 1543 Andreas von Schlieben ożenił się zostając pierwszym komturem łagowskim będącym w związku małżeńskim. W 1810 roku zakon joannitów w Prusach został skasowany, a dobra zakonne przejęło państwo. Od tej pory do 1945 r. Łagów wielokrotnie zmieniał właścicieli. Jednym z ważniejszych wydarzeń gospodarczych była budowa w 1909 roku linii kolejowej Toporów – Międzyrzecz ze stacją w Łagowie. Nie spowodowało to wprawdzie znacznego rozwoju gospodarczego, wpłynęło jednak na wzrost roli Łagowa, jako ośrodka wypoczynkowego.

Zabytki:

- zespół urbanistyczno-krajobrazowy
- kościół parafialny pw. św. Jana Chrzciciela, z XIX w.
- zespół zamkowy z murami obronnymi, z XIV wieku
 - o zamek joannitów, założony na planie czworoboku z narożną, wysoką na 35 metrów wieżą. Wewnątrz sala gotycka ze sklepieniem wspartym na jednym filarze i sala z barokowym kominkiem z około 1740. Obecnie hotel.
- Brama Marchijska, zwana też Niemiecką lub Berlińską, murowano-szachulcowa, pochodząca z XVI-XVIII wieku, druga brama obronna Łagowa. W dolnej części murowana, w górnej szachulcowa,
- Brama Polska, zwana też Poznańską, murowano-szachulcowa, jedna z obronnych bram Łagowa pochodząca z XV wieku, przebudowana w XVI wieku,
- Domy z XVIII/XIX wieku.

Międzyrzecz

Wakacyjny Punkt Informacji Turystycznej

Biuro Oddziału PTTK Ziemi Międzyrzeckiej Rynek 9.

Od poniedziałku do niedzieli od godz. 9.00 do 17.00 (tel. 604 221 825).

31 grudnia 2019 roku w mieście mieszkało 17 839 osób[1].

Międzyrzecz leży na Pojezierzu Lubuskim, przy ujściu Paklicy do Obry. to jeden z najstarszych ośrodków na terenie Polski. Geograficznie leży w północno-zachodniej części Niziny Wielkopolskiej, w kotlinowatym rozszerzeniu doliny Obry, pomiędzy pagórkami międzyrzecko-pniewskimi, równiną nowotomyską i pagórkami świebodzińsko-sulecińskimi]. Według danych z 1 stycznia 2019 powierzchnia miasta w granicach geodezyjnych wynosi 10,26 km².

Miasto i ziemia międzyrzecka pochwalić mogą się bogatym ponad 1000-letnim rodowodem. Jego właściwa historia rozpoczyna się w połowie X wieku, w czasach Mieszka I, kiedy plemienny gródek włączony został do państwa wczesnopiastowskiego. W czasie panowania Bolesława Chrobrego, gród został wzmocniony i włączony w linię obronną zachodnich rubieży Polski. W 1002 roku w okolicach grodu ulokowany został klasztor, w którym osadzono, na zaproszenie Chrobrego dwóch mnichów benedyktyńskich.

W ciągu roku dołączyli do nich dwaj nowicjusze oraz sługa z pobliskiej wioski. W 1003 r., 11 listopada zostali zamordowani i czczeni są dzisiaj jako Pięciu Braci Męczenników.

Z racji przygranicznego położenia i w miejscu przecięcia szlaków handlowych następuje szybki rozwój grodu. Jednocześnie z tej lokalizacji wynika duża liczba najazdów zbrojnych. W połowie XI w. Międzyrzecz zajęty został przez Pomorzanie. W 1094 roku odbił go Bolesław Krzywousty, co odnotował Gall Anonim: Pewnego razu wyruszył na Pomorze, gdzie już wcześniej objawił sławę swego imienia, albowiem takimi siłami obległ gród Międzyrzecz i z taką gwałtownością doń szturmował, że po kilku dniach zmusił załogę do poddania się. W 1157 r. Międzyrzecz został złupiony przez wojska Fryderyka Barbarossy. Rok 1248 to prawdopodobna data lokacji miasta królewskiego, potwierdzona w 1259.

W wieku XIV, aby podkreślić znaczenie miasta dla tej części kraju, i aby podkreślić władzę królewską, Kazimierz Wielki, na miejscu grodu wznosi ceglany zamek. Dzięki produkcji i handlu sukniem miasto i mieszkańcy szybko się bogacili. Na przełomie XIV i XV wieku Międzyrzecz został ufortyfikowany. Szybki rozwój zapewniało miastu także położenie w pobliżu szlaków Poznań – Lubusz oraz Frankfurt- Magdeburg. Fortyfikacje i zamek nie uratowały Międzyrzecza przed masakrą w 1474 roku, kiedy zamek został opuszczony przez armię Macieja Korwina, wspomaganą przez księcia Jana II Szalonego z Żagania oraz wojska głogowskie i koźuchowskie.

Kolejna tragedia miała miejsce w 1520 roku. W październiku w czasie wojny 1519-1521 Międzyrzecz został zrównany z ziemią. Dzięki pomocy króla Zygmunta I Starego i pracy mieszkańców miasto szybko się podniosło. Podczas panowania Zygmunta Augusta Międzyrzecz uzyskał prawo składu w 1565 roku.

Stulecia XVII i XVIII przynoszą miastu serię klęsk, wynikających z wojen, przemarszów wojsk, epidemii, powodzi i pożarów, które doprowadziły do wyniszczenia miasta i załamania jego rozwoju. W roku 1793, Międzyrzecz zostaje zagarnięty przez Prusy podczas II rozbioru Polski. W okresie wojen napoleońskich w wyniku zwycięskiego dla Polaków powstania wielkopolskiego miasto na krótko powróciło do Polski wchodząc w granice Księstwa Warszawskiego w granicach, którego było do 1815 kiedy ponownie znalazło się pod zaborem pruskim.

Historycznie zaliczane do Wielkopolski. Od XIV wieku do 1793 znajdowało się w województwie poznańskim. W latach 1848–1919 leżało w Prowincji Poznańskiej, potem do 1938 w Marchii Granicznej Poznańsko-Zachodniopruskiej. W latach 1950–1975 administracyjnie należało do województwa zielonogórskiego. W latach 1975–1998 wchodziło w skład województwa gorzowskiego.

Do I wojny światowej rozwój miasta został spowolniony. Nowy okres dynamicznego wzrostu przypada na okres międzywojenny. Po powstaniu wielkopolskim i Traktacie wersalskim, miasto pozostaje w granicach Niemiec. W początkowych latach okresu międzywojennego Międzyrzecz pełni rolę stolicy i ośrodka centralnego prowincji Marchii Granicznej. Miało to swój szczególny wyraz w obrazie architektonicznym miasta.

W latach 30. XX wieku, z uwagi na bliskość polsko-niemieckiej granicy, w sąsiedztwie Międzyrzecza, powstaje Międzyrzecki Rejon Umocniony. W okresie 1942–1945, w szpitalu w Obrzycach (*niem. Obrawalde*), w ramach akcji T4, uśmiercono około 10 tysięcy ludzi. W mieście i okolicach istniały także obozy jenieckie i pracy przymusowej. 29 maja 1944 roku nad miastem rozegrała się powietrzna bitwa pomiędzy niemiecką Luftwaffe a lotnictwem USA. 30 stycznia 1945 miasto zostało wyzwolone z rąk niemieckich i po 152 latach powraca do Polski. Częściami miasta Międzyrzecz są: Obrzyce i Winnica.

Zabytki:

- kościół parafialny pw. św. Jana Chrzciciela, ul. Mieszka I 13, z XIV-XV wieku, w 1862 roku
- kościół ewangelicki, obecnie rzymskokatolicki filialny pod wezwaniem św. Wojciecha, z 1834 roku
- zbór luterancki, obecnie greckokatolicka parafialna cerkiew pw. św. Cyryla i Metodego, ul. Ściegiennego 4, z XIX wieku
- synagoga, obecnie magazyn, z XIX wieku
- kaplica grobowa, z 1730 roku, nie istnieje
- aleja lipowa, wyjazd z miasta do Skwierzyny, z połowy XIX wieku
- zespół zamkowy, z XIV wieku, przebudowany w XIX wieku: ruiny zamku, „starostwo”, oficyna, folwark,
- ratusz, z 1813 roku
- zespół stacji kolejowej, pl. Powstańców Wielkopolskich, dworzec, z 1885 roku

Zamek w Międzyrzeczu

Zamek międzyrzecki należy do najciekawszych i najcenniejszych zabytków miasta. Wzniesiony na polecenie Kazimierza Wielkiego w XIV wieku. W wyniku działań zbrojnych był przebudowywany. Największe zmiany zaszły po 1520 r. Wtedy to dobudowano dwie potężne basteje artyleryjskie. Zamek był siedzibą kasztelanów i starostów międzyrzeckich. Ruiny zamku otacza fosa, wzdłuż której biegnie zachowany wał zewnętrzny dawnego podgrodzia.

Siedziba starostów międzyrzeckich

Z racji zniszczeń zamku pod koniec XVII wieku nie nadawał on się do zamieszkania. Na początku XVIII wieku starostowie międzyrzeccy wzniesli nową siedzibę nieopodal wzgórza zamkowego. Obecnie jest to siedziba Muzeum Ziemi Międzyrzeckiej im. Alfa Kowalskiego: W muzeum znajduje się największa w Polsce kolekcja portretów trumiennych, tablic herbowych i inskrypcyjnych związanych z sarmackimi obyczajami pogrzebowymi. Portrety te były eksponowane w wielu znanych galeriach całego świata.

W rezydencji starostów międzyrzeckich z 1719 roku (od 1947 siedziba muzeum – działy: archeologiczny, historyczny i sztuki), oficyna dworska z początku XVIII wieku (od 1947 siedziba muzeum – dział rzemiosła artystycznego i kultury ludowej)

Do Międzyrzeckiego Zespołu Muzealnego należą także pozostałe zabudowania znajdujące się w obrębie wyspy zamkowej i otaczającego ją parku.

Nowy Dworek

(niem. *Neuhöfchen*) – wieś położona nad rzeką Paklicą w powiecie świebodzińskim, w gminie Świebodzin. W XVI w. cystersi z opactwa w Paradyżu utworzyli tu nowy folwark, który miał służyć lepszemu zagospodarowaniu należących do nich terenów.

Podstawą ówczesnej gospodarki wsi była hodowla owiec, których wełna znajdowała duży popyt w pobliskim Świebodzińsku. W 1810 r. Nowy Dworek odebrano zakonnikom; jego dobra zostały zlicytowane za 5500 talarów dla Carla Hoffartha. Po 1945 r. ziemie dawnego dworu zostały rozparcelowane. Znajduje się tu Ośrodek Wypoczynkowy „Nowy Dworek” położony przy jeziorze Paklicko Wielkie.

Od 1986 roku istnieje tu Ośrodek dla Osób Uzależnionych SPZOZ „Nowy Dworek”, który był częścią Szpitala Psychiatrycznego w Ciborzu, a dzisiaj jest Samodzielnym

Publicznym Zakładem Opieki Zdrowotnej. Nowy Dworek należy do Międzyrzecckiego Rejonu Umocnionego z lat 1934-45, którego pozostałością jest schron bojowy PzW nr 708.

Ochla – Muzeum Etnograficzne

Wjeżdżając do Ochli od północy, po prawej stronie zobaczymy Muzeum Etnograficzne. Jest ono położone w niezwykle urokliwym miejscu u stóp połudowcowych wzniesień nad leśnym źródłiskiem. Zabytki architektury ludowej wkomponowano w zastany krajobraz i układ przestrzenny, nawiązując do kształtu wsi. Na terenie Muzeum znajduje się dydaktyczna ścieżka przyrodnicza. Ścieżka prezentuje bogactwo fauny i flory, współzależność środowiska przyrodniczego i kulturowego. Muzeum powstało w 1982 roku, ale jego historia sięga lat 60. XX wieku, kiedy to w Muzeum Ziemi Lubuskiej w Zielonej Górze utworzono dział etnograficzny. W 1972 roku Urząd Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków zainicjował utworzenie Parku Budownictwa Ludowego. W roku 1973 przeniesiono tam pierwszy obiekt. Był to najstarszy datowany budynek mieszkalny w muzeum – pochodząca z 1675 roku chałupa chłopska z Potrzebowa. W 1976 roku połączono Zielonogórski Park Etnograficzny w Ochli z działem etnograficznym muzeum w Zielonej Górze, natomiast rok później park, jako oddział muzeum, został udostępniony do zwiedzania.

W 1982 roku przekształcono Zielonogórski Park Etnograficzny w samodzielne Muzeum Etnograficzne w Zielonej Górze z siedzibą w Ochli, jako placówkę naukowo – badawczą i oświatową. Dziś Muzeum liczy prawie 80 zabytkowych obiektów i ponad dziesięć tysięcy artefaktów prezentowanych na wystawach stałych oraz zgromadzonych w magazynach. Ekspozycje pochodzą z zachodniej Wielkopolski, terenów środkowo – lubuskich (między Wartą a Odrą), południowo – lubuskich (Łużyce), dolnośląskich (między Odrą a Bobrem). Część chałup wyposażone jest w sprzęty pozyskane od reemigrantów z terenów Bukowiny Rumuńskiej, Wileńszczyzny, Polesia i województwa tarnopolskiego. Na terenie muzeum można skorzystać z zajęć edukacyjnych dla dzieci i młodzieży.

Odbywają się tu także ciekawe wydarzenia sezonowe, takie jak np. Święto Truskawki, Święto Miodu, Kaziuki Wileńskie, czy tradycyjne winobranie. Ciekawą inicjatywą jest „Twój Zielony Targ” odbywający się od kilku lat w niedziele w Kamiennej Zagrodzie.

W imprezie bierze udział dziesiątki lokalnych producentów i tysiące zainteresowanych zakupem ekologicznej żywności mieszkańców Zielonej Góry i okolic.

Ochla

(niem. *Ochelhermsdorf*) - część miasta Zielonej Góry, będące jednostką pomocniczą miasta. Do 31 grudnia 2014 r. wieś, od 1 stycznia 2015 r. w granicach miasta.

Pierwsze informacje o osadzie o ówczesnej nazwie Hermansdorf pojawiają się w roku 1305 w „Regestrze Głogowskim” choć ślady świadczą o pobycie tu ludności już w epoce „Kamienia łupanego”. Około roku 1400 właścicielami wsi byli Hans i Kunz von Knobelsdorf. W połowie XVI wieku nastąpił podział na Ochle Górna i Ochle Środkowo – Dolną. W ciągu następnego stulecia często dochodziło do zmiany właścicieli dóbr w obydwu częściach wsi. Przewijają się tu nazwiska: von Dohn, von Gersdorf, von Unruh, von Nassau, von Schlabrendorf, Bieck, Rasmus. Ostatnie nazwisko właściciela Ochli Górnej to Albert Bohr. Obecna nazwa pochodzi od przepływającej nieopodal Śląskiej Ochli (niem. *Ochel*) i wywodzi się najprawdopodobniej – od niemieckiej nazwy ochry – żelazowej glinki, obecnej w piasku na całej długości rzeki. Ochla to wieś typowo rolnicza. Kompletnie zniszczona w czasie najazdu Szwedów w XVII wieku.

Warto zobaczyć:

- kościół filialny pod wezwaniem Najświętszej Trójcy (dawniej Wszystkich Świętych). Zbudowano go w pierwszej połowie XIV stulecia z kamienia i rudy darniowej. Świątynia została przebudowana w XVI wieku, a w ciągu następnych stuleci była wielokrotnie remontowana. Na uwagę zasługuje kamienny krzyż stojący przy schodach prowadzących na cmentarz przykościelny.
- dwór, z XVII wieku
- zespół pałacowy i folwarczny, z XVIII wieku:
 - pałac, dwie oficyny, folwark:
- trzy domy mieszkalne
- cztery budynki gospodarcze
- remiza strażacka
- park.

Park Narodowy „Ujście Warty”

Jest najmłodszym parkiem narodowym w Polsce. Powołany został 1 lipca 2001 roku na terenie 8 tys. hektarów wydzielonych z Parku Krajobrazowego „Ujście Warty”.

Do powstania parku przyczynili się Fryderyk Wilhelm i Fryderyk II Wielki (królowie Prus) rozpoczynając w XVIII wieku prowadzone na wielką skalę prace regulacyjne i melioracyjne rzeki Warty i jej doliny. W ramach tych prac uregulowano koryto Warty, wycięto lasy łąkowe, wybudowano wały i wykonano meliorację. W ten sposób uzyskano tereny rolnicze /szczególnie łąki i pastwiska/ sprzyjające tworzeniu się siedlisk łąkowych ptaków wodnych i błotnych. Park Narodowy „Ujście Warty” jest jednym z najbogatszych ekosystemów, w którym można obserwować około 500 gatunków roślin naczyniowych, prawie 280 gatunków ptaków /w tym 170 gatunków łąkowych/, 43 gatunki ssaków, 35 gatunków ryb, płazy i gady. Dla ptaków park jest ważnym miejscem przez cały rok: wiosną – przeloty i lęgi, latem – pierzenie, jesienią – przeloty a zimą – miejsce zimowania.

Zwiedzanie Parku Narodowego „Ujście Warty” i obserwację przebywających tu ptaków umożliwiają liczne obiekty takie jak: ścieżki dydaktyczne, makiety, wieże widokowe, *nowo otwarty Ośrodek muzealno - Edukacyjny Parku Narodowego* oraz przeznaczone dla młodszych turystów Przyrodniczy Ogród Zmysłów i place zabaw.

Pniewo - Międzyrzecki Rejon Umocniony, MRU

Muzeum Fortyfikacji i Nietoperzy w Pniewie.

Okres letni godz. 8.00 do 17.00, zimowy godz. 9.00 do 15.00.

Zwiedzanie możliwe jest przez cały rok tylko z przewodnikiem, lecz w okresie zimowania nietoperzy (od listopada do marca) dla odwiedzających dostępny jest tylko obiekt Pz.W. 717 z jednym korytarzem.

(niem. Ostwall albo Festungsfront) system umocnień stworzony przez Niemców w latach 1934–1944 dla ochrony wschodniej granicy Rzeszy przed Polakami. Zlokalizowany w województwie lubuskim, nieopodal Międzyrzecza.

- centralny odcinek, z lat 1934-45
- 58 dzieł pancernych i innych obiektów bojowych
- zespół podziemnych korytarzy łącznikowych
- system zapór przeciwpancernych – „zęby smoka”, położonych na terenie gmin :

Schrony bojowe wzniesione zostały na całej, około 80-kilometrowej długości linii Frontu.

Ich największe nagromadzenie znajdowało się na centralnym odcinku oraz w zamykających ważne strategicznie kierunki grupach warownych (Werkgruppe). Na grupy warowne podzielono również większość połączonych systemem podziemnym schronów odcinka centralnego.

MRU składa się z trzech odcinków różniących się pod względem charakterystyki geograficznej otoczenia i nasyceniem obiektami fortyfikacyjnymi. Odcinek północny opiera się o rzekę Wartę pod Gorzowem Wielkopolskim, gdzie styka się z południową flanką Wału Pomorskiego i kończy w okolicach miejscowości Kursko i Pieski. Odcinek centralny, najsilniej ufortyfikowany, ciągnie się od Kurska przez Kęszycę, Pniewo do Boryszyna.

Odcinek południowy od Lubrzy do Odry łączy umocnienia MRU z Linią Środkowej Odry. Międzyrzecki Rejon Umocniony to jedno z największych podziemi fortyfikacyjnych świata. Podziemia odcinka centralnego MRU są obecnie rezerwatem nietoperzy, w którym zimuje ponad 30 tys. osobników należących do 12 gatunków nietoperzy. Łączną długość podziemnych korytarzy szacuje się na około 32–35 km.

Wbrew zakazowi traktatu wersalskiego Niemcy rozpoczęli w 1927 r. przygotowania do umocnienia swojej wschodniej granicy. Wszystkie działania utajniono, żeby uniknąć interwencji aliantów. Budowa umocnień Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego przebiegała etapami od 1934. W latach 1934–1935 wzniesiono w ramach tzw. linii Nischlitz-Obra (Niesłysz-Obra) pierwsze, lekkie umocnienia, składające się z 12 schronów dla karabinów maszynowych z ukryciem dla armaty przeciwpancernej, tzw. Hindenburg-stand. Podjęto też zakrojone na szeroką skalę prace hydrotechniczne – budowę jazów, zapór i mostów zwodzonych. Przystąpiono do budowy dziewięciu tam i sześciu mostów przesuwnych w Bródkach, Przetocznicy, koło Ciborza i trzy w Ołoboku. Budowle MRU miały być połączone ze sobą nie tylko w ramach grup warownych, ale również pomiędzy grupami ciągnąć się miała podziemna droga rokadowa, tzw. Główna Droga Ruchu. W przypadku realizacji całości założenia byłaby to najpotężniejsza i najnowocześniejsza linia umocniona świata.

Odcinki północny i południowy miały opierać się o przeszkody wodne. Dla ich maksymalnego wykorzystania zbudowano szereg obiektów hydrotechnicznych. Oprócz kilku grup warownych nie zrealizowano planowanych kompleksów podziemnych.

W maju 1938 budowę umocnień wstrzymano na rozkaz Hitlera.

Od 1943 podziemia centralnego odcinka O.W.B. wykorzystywane były jako podziemna fabryka. Montowano tutaj silniki lotnicze.

W połowie 1944 przystąpiono do przygotowania umocnień do obrony. W pierwszej kolejności wzniesiono fortyfikacje polowe oraz lekkie schrony typu Ringstand 58c, których zbudowano 200–300. Zabrakło czasu na podjęcie na nowo rozbudowy pozycji o cięższe schrony.

W styczniu 1945 umocnienia były obsadzone przez bardzo nieliczne załogi. Mimo dobrego wyposażenia schronów, brak broni przeciwpancernej i ogólna dezorientacja panująca w szeregach niemieckich po rozpoczęciu styczniowej ofensywy wojsk radzieckich zacydowały o względnie szybkim przełamaniu pozycji. Walki trwały w dniach 29–31 stycznia. Te trzy dni w znaczący sposób opóźniły jednak marsz radziecki i przyczyniły się do utrzymania przez Niemców linii Odry.

Po wojnie fortyfikacje zajmowały przejściowo wojska radzieckie i polskie.

Wiele obiektów zostało wysadzonych dla pozyskania materiału, przede wszystkim cennej stali pancernej. Następnie opuszczone stały się celem szabrowników. W latach 80. XX wieku istniały plany umieszczenia w podziemiach centralnego odcinka magazynu odpadów radioaktywnych. Obecnie większość obiektów północnego i południowego skrzydła O.W.B. jest opuszczona.

Przytoczna

(niem. *Prittisch*) - wieś położona w dolinie strumienia *Dłuska Struga*, pomiędzy jeziorami Przytoczno i Nadolnym w powiecie międzyrzeckim, siedziba gminy wiejskiej Przytoczna.

Przytoczna, jako wieś szlachecka istniała już w XIII wieku. Pierwsze źródła pisane pochodzą z 1398 roku i dotyczą dziesięciny na rzecz biskupa poznańskiego. Miejscowość często zmieniała właścicieli będąc własnością kolejno rodów: Przetockich, Kęskich, Brzów, Zakrzewskich, Bojanowskich i Gliszczyńskich. Po II rozbiórce Polski w 1793 roku znalazła się pod panowaniem Prus a w latach 1807 – 1815 należała do Księstwa Warszawskiego by w roku 1815 powrócić do Prus.

Zabytki w Przytocznej:

- zespół pałacowy z przełomu XVIII i XIX wieku:

- pałac – dwór barokowy z drugiej połowy XVIII w., rozbudowany w pierwszej połowie XX w.,
 - park przy dworze z połowy XVIII wieku o powierzchni 10 ha;
- kościół wybudowany w latach 1870–1871 w stylu neogotyckim; w prezbiterium barokowy ołtarz główny i obraz Trójcy Świętej z XIX w.
- starsza część wsi rozciąga się nad jeziorem (m.in. domy o konstrukcji szachulcowej z końca XIX i pocz. XX w.).

Ciekawostki:

- Kościół protestancki wzniesiono ok. 1600 roku z drewna, w 1856 roku zbudowano kościół murowany, który w latach 1971 - 1977 przebudowano na dom kultury.
- W sierpniu 2007 zorganizowano w Przytocznej premierową edycję *Święta Pomidora*. Idea stworzenia lokalnej imprezy pod tą nazwą wiąże się z dominacją tego produktu wśród wszystkich uprawianych w gminie. W ramach drugiej edycji (w 2008), po raz pierwszy odbyła się – wzorowana na słynnej, hiszpańskiej Tomatinie - „bitwa pomidorowa”, która z miejsca stała się największą atrakcją święta (za każdym razem ma ona nową aranżację i unikalny scenariusz). Impreza odbywa się corocznie - w ostatni, bądź przedostatni weekend sierpnia.

Rezerwat „Bogdanieckie Grądy”

Rezerwat położony jest w gminie Bogdaniec - Nadleśnictwo Bogdaniec, w powiecie gorzowskim. Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych, fragmentu lasu o charakterze grądu środkowoeuropejskiego w stanie zbliżonym do naturalnego.

Rezerwat znajduje się w sąsiedztwie rezerwatu „Morenowy Las”, zajmuje teren pagórkowaty, miejscami równy. Na obszarze rezerwatu wyróżniono jedno siedlisko przyrodnicze, grąd środkowoeuropejski (*Galio sylvatici – Carpinetum*) (9170) zajmuje praktycznie cały obszar rezerwatu. O zaliczeniu lasów rezerwatu do tego właśnie zespołu decyduje przede wszystkim stały udział i dobre odnowienie graba. Dominuje las dębowo grabowy, z lic-

nie występującym grabem w dolnym piętrze. We wschodniej części rezerwatu występuje płat niemal czysto bukowy, lecz występujące odnowienie grabowe oraz wyraźne odgraniczenie do pozostającej części drzewostanu, wskazuje na sztuczne wprowadzenie buka. Wśród flory rezerwatu występują gatunki roślin naczyniowych chronionych, zagrożonych i rzadkich, należą do nich m. in.: kruszczyk rdzawoczerwony (*Epipactis atrorubens*), zerwa kłosowa (*Phyteuma spicatum*), marzanka wonna (*Galium odoratum*), zachyłka trójkątna (*Gymnocarpium dryopteris*), przylaszczka pospolita (*Hepatica nobilis*), perlówka zwisła (*Melica nutans*), kostrzewa nitkowata (*Festuca tenuifolia*), groszek skrzydłasty (*Lathyrus montanus*), groszek wiosenny (*Lathyrus vernus*), żankiel zwyczajny (*Sanicula europaea*).

Rokitno

(*niem. Rokitten*) – wieś położona w powiecie międzyrzeckim, w gminie Przytoczna. Wieś znajduje się w okolicach Pszczewskiego Parku Krajobrazowego i otoczona jest wieloma czystymi jeziorami. W pobliżu znajdują się m.in. jeziora Rokitno oraz Rokicienko. Rokitno to stara słowiańska osada. Według dawnych pisanych przekazów parafia była tu już w XII w. W 1378 r. wieś stała się własnością opata Mikołaja i bledzewskich cystersów. Dzieje Rokitna związane są ściśle z kościołem i kultem Najświętszej Marii Panny. Znajduje się tu Bazylika Mniejsza Matki Bożej Królowej Rokitniańskiej, sanktuarium, miejsce pielgrzymek wiernych z całego świata. Dzisiejszy budynek kościoła barokowy został w latach 1746-1748. Jest to trzynawowa bazylika halowa w stylu barokowym, bogato zdobiona. Przedmiotem kultu i głównym zabytkiem kościoła jest obraz Matki Boskiej Cierpliwie Słuchającej. Znajduje się tu także droga krzyżowa i Kalwaria Rokitniańska, rozlokowana między jeziorami Lubikowskim i Rokitniańskim, która kończy się na wzgórzu przed Rokitnem, miejscem pierwszej świątyni z XIV wieku.

Santok

(*hist. Santoch, niem. Zantoch*) – wieś położona w powiecie gorzowskim, w gminie Santok, siedziba gminy Santok. Miejscowość leży u ujścia Noteci do Warty, na wąskiej terasie Pradoliny Toruńsko-Eberswaldzkiej. Od południa ograniczona jest korytami Warty i Noteci, a od północy wysoką krawędzią Równiny Gorzowskiej. Miejscowość w zlatynizowanej formie *Zutok* odnotował Gall Anonim w swojej Kronice polskiej spisanej w latach 1112–1116. Na lewym brzegu Warty zachowało się grodzisko, które jest obecnie niewielkim, zadrzewionym pagórkem wśród podmokłych łąk. Badania archeologiczne potwierdziły istnienie w tym miejscu 12 warstw osadniczych (VIII – XIV w.). W ciągu tych 7. wieków gród wielokrotnie przechodził w ręce różnych władców; Polski, Pomorza, Brandenburgii, Zakonu Joanitów a potem Krzyżaków ponownie Polski a następnie Brandenburgii i w konsekwencji Prus. Rok 1731 jest ostatnim rokiem istnienia grodu, który zostaje zniszczony przez powódź. W wyniku tego osada zostaje przeniesiona na prawy brzeg Warty i dalej rozwija się już jako normalna wieś.

Najważniejsze obiekty godne uwagi to:

- grodzisko z X – XIII w., średniowieczne, pierścieniowate
- kościół pw. św. Józefa, neogotycki z 1858 r., na wyposażeniu późnogotycki krucyfiks z XVI wieku.
- dzwonnica wiejska, szachulcowa, z 1764 roku.
- wieża widokowa z 1936 roku, w miejscu gródka pomorskiego z XI wieku

i zamczku rycerskiego z XV wieku.

- domy szachulcowe, najstarszy z 1825 roku.
- resztki umocnień południowej części odcinka Wału Pomorskiego (Die Pommernstellung) – Linii Noteci (Netzstellung) zachowały się na terenie Santoka.
- Muzeum Grodu Santok będące filią Muzeum Lubuskiego w Gorzowie Wlkp.

Skwierzyna

(niem *Schwerin an der Warthe*) – miasto położone przy ujściu rzeki Obry do Warty, w powiecie międzyrzeckim, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Skwierzyna.

Najstarsze ślady ludzkiej działalności na tych terenach pochodzą sprzed ok. 11 tys. lat. Są to krzemienne

narzędzia, wykonane najprawdopodobniej przez koczowników polujących na renifery. Kolejne wieki przynoszą zmiany ludności; odkryto m.in. pozostałości kultury ceramiki sznurowej, kultury łużyckiej, kultury przeworskiej. W VI-VII wieku rozpoczął się rozwój kultury słowiańskiej. Wkrótce potem tereny dzisiejszej Skwierzyny weszły w skład państewka ludu Obrzan, podbitego przez Siemowita (protoplastę dynastii Piastów) i włączone w skład państwa Polan.

Mieszko I wybudował tu niewielki gródek dla ochrony przeprawy przez rzekę.

Ponieważ ścierały się tu wpływy wielkopolskie, śląskie, brandenburskie, a także pomorskie, nie sposób jednoznacznie stwierdzić, kiedy i kto dokonał lokacji miasta. Natomiast pewne jest, że 26 czerwca 1406 to jedna z najważniejszych dat w historii miasta Skwierzyny. Tego dnia król polski Władysław Jagiełło odnowił i poszerzył prawa miejskie. Skwierzyna pozostawała w granicach państwa polskiego do 25 sierpnia 1793 roku. Wtedy wkroczyły tu wojska pruskie i pozostały aż do oficjalnego przyłączenia ziemi skwierzyńskiej do Prus podczas II rozbioru Polski. Zaraz po III rozbiorze Polski, w Skwierzynie założono pierwszy garnizon pruski. W 1807 roku, zgodnie z postanowieniami pokoju w Tylży, miasto na 7 lat powróciło w granice Polski. W 1814 roku Skwierzyna znalazła się w granicach Wielkiego Księstwa Poznańskiego, a potem państwa niemieckiego, pozostając w nim do zakończenia II wojny światowej.

Zaraz po wybuchu II wojny światowej, do więzień trafiali Polacy figurujący na wykazach niemieckich służb bezpieczeństwa. W Skwierzynie utworzono ciężki obóz gestapo. Obóz funkcjonował od 7 września 1939 do marca 1940. Więźniowie zatrudnieni byli przy karczowaniu lasów i przy budowie drogi prowadzącej do koszar wojskowych. Osadzonych eksterminowano przez zmuszanie do morderczego wysiłku, przez pojedyncze zabójstwa w samym obozie, a także egzekucje grupowe w okolicznych lasach.

W październiku 1939 osadzonych podzielono na trzy grupy: przeznaczonych do zamordowania na miejscu, przeznaczonych do wysłania do obozu Fort VII w Poznaniu i mających zostać skierowanych do obozów koncentracyjnych m.in. w Sachsenhausen i Buchenwaldzie.

30 stycznia 1945 roku do miasta wkroczyły oddziały Armii Czerwonej. W wyniku działań wojennych miasto zostało niemal w 3/4 zniszczone. Żołnierze sowieccy niszczyli i podpálali kolejne budynki, terroryzując miejscową ludność.

25 listopada 1945 roku Ludowe Wojsko Polskie objęło skwierzyńskie koszary.

6 czerwca 1945 r. ze wschodu przybyło do Skwierzyny ok. 800 osób deportowanych przez władze radzieckie z Klewania na Wołyniu.

Skwierzyna posiada wiele zabytków:

- układ urbanistyczny
- kościół parafialny pw. św. Mikołaja, wybudowany w stylu późnogotyckim w XV w., przebudowany w latach 1861–1863. W kościele znajduje się m.in. obraz Matki Boskiej Klewańskiej
- obraz **Matki Boskiej Klewańskiej** z Klewania na Wołyniu od XVII w. słynął z cudów. W 1945 r., jedna z mieszkanek, Stanisława Basaj wywozła obraz ze sobą. 6 czerwca 1945 r. cudowny obraz znalazł się w Skwierzynie. Do 1950 r. ukrywano płótno na plebanii św. Mikołaja, a w 1951 r. umieszczono je w prowizorycznym ołtarzu w kaplicy pod chórem. W 1968 r. znalazł się w głównym ołtarzu, a uroczystej intronizacji dokonano 23 maja 1992 r. kościół ewangelicki, obecnie rzymskokatolicki filialny pod wezwaniem Świętego Zbawiciela, zbudowany w latach 1847–1854. Remontowany w latach 1952 i 1966.
- cm. żydowski, najstarsze zachowane nagrobki pochodzą z początków XVIII w., choć cmentarz istniał prawdopodobnie od XV w.
- dom, Rynek 25, wybudowany w XVIII wieku
- spichlerz szachulcowy, z XVIII wieku,

inne:

- kamienice przy ulicy Marszałka Piłsudskiego datowane na lata 20./30. XIX wieku.
- ratusz neorenesansowy pochodzący z pierwszych lat XIX w.
- budynek Cechu Rzemiosła zbudowany w 1856 roku,
- budynek Poczty zbudowany w 1888 roku,
- budynek Nadleśnictwa z przełomu XIX i XX wieku. Przed nim znajduje się niewielki ogród dendrologiczny, będący początkiem tzw. *Szlaku bobrów*,
- Dom Pomocy Społecznej z końca XIX wieku,
- willa fabrykanta ul. 2 Lutego z 1910 r. w stylu modernistycznym.
- „Dom nad Rzeką” powstał w latach 20. lub 30. XX wieku
- synagoga.

A także:

- Muzeum Militariów Atena, posiadające wiele sprawnych pojazdów wojskowych oraz innych eksponatów powiązanych z wojskowością.
- Muzeum Drogownictwa poświęcona historii drogownictwa.

W koszarach stacjonuje **35 Skwierzyński dywizjon rakietowy Obrony Powietrznej** – oddział Wojsk Obrony Przeciwlotniczej Sił Powietrznych stacjonujący w Skwierzynie, podporządkowany 3 Warszawskiej Brygadzie Rakietowej Obrony Powietrznej.

Słońsk

(niem. *Sonnenburg*) – wieś gminna o charakterze miejskim położona w powiecie sulcińskim, siedziba gminy Słońsk.

Słońsk leży 12 km od granicy przy drodze nr 22 łączącej Berlin i Kostrzyn nad Odrą z Poznaniem i Gorzowem Wlkp. Różnymi formami ochrony przyrody objęto ponad 80% powierzchni gminy, w tym 4,5 tys. ha znajduje się na terenie Parku Narodowego Ujście Warty. Pierwsza wzmianka o Słońsku pochodzi z 1295 r., lokację miejską uzyskał przed 1341 r.,

a w 1945 r. utracił prawa miejskie. Przez pierwsze lata swojego istnienia znajdował się w rękach kolejno rodzin: von Sonnenburg, von Uchtenhagen, von Vockenrode, von Onitz, a po bezpotomnej śmierci ostatniego właściciela został włączony do dóbr elektora brandenburskiego jako spadek.

20 marca 1426 r. miasto i zamek Słońsk zostały nabyte przez brandenburskich joannitów. W latach 1427-1429 zakon wybudował tu potężny zamek, w którym na blisko 500 lat umiejscowiono siedzibę komtura zakonnego. W XIX w., po likwidacji zakonu, w zamku utworzono muzeum i archiwum zakonu.

Ważnym wydarzeniem w historii Słońska było utworzenie tu w 1832 r. pierwszego, ciężkiego więzienia /1933 - 1934 Obóz Koncentracyjny/, w którym podczas II wojny światowej przetrzymywano wybitnych przywódców ruchu oporu z państw Europy zachodniej i Skandynawii. W nocy z 30 na 31 I 1945 r. grupa SS-manów przybyła z pobliskiego Frankfurtu n. Odrą, przy pomocy załogi więzienia rozstrzelała na jego terenie 819 więźniów. W czasach współczesnych Słońsk jest głównie miejscowością turystyczną związaną z Parkiem Narodowym „Ujście Warty” i Parkiem Krajobrazowym „Ujście Warty”.

7. czerwca 2001 powstało Towarzystwo Przyjaciół Słońska „Unitis Viribus”, które powołało do życia Rzecząpospolitą Ptasią ze stolicą w Słońsku, utworzyło i prowadzi Wystawę Pamiątek Regionalnych, wytycza i oznakowuje szlaki turystyczne, wydaje książki, kalendarze i pocztówki i robi jeszcze wiele rzeczy dla dobra regionu.

Główne obiekty związane z historią Słońska zasługujące na naszą uwagę to:

- Kościół farny rzymskokatolicki parafialny pw. MB Częstochowskiej, gotycki z lat 1475-1522, przebudowany w XVII, XVIII i XIX wieku, z alabastrowym ołtarzem późnorennesansowym z 1626 pochodzącym z zamku Hohenzollernów w Berlinie, wspaniałym sklepieniem gwiaździstym, późnogotycką polichromią, wieżą przebudowaną w 1817
- Cmentarz ewangelicki, obecnie rzymskokatolicki z XIX wieku
- Zamek joannitów - zbudowany w latach 1427-1429, przebudowany w czasach renesansu, następnie około 1662 roku na barokowy pałac. Zamek został zniszczony przez pożar w 1975 roku.
- Park pałacowy
- Plebania protestancka, obecnie rzymskokatolicka, z początku XIX wieku
- Cmentarz wojenny, z połowy XIX wieku
- Poczta, obecnie Urząd Gminy, z ok. 1900 roku
- Kamienica, ul. WOP-u 1, z XIX wieku
- Cmentarz żydowski
- Cmentarz ofiar byłego obozu i więzienia
- Muzeum Martyrologii Sonnenburg

Świdnica – Muzeum Archeologiczne

Pierwsze zbiory muzealne w Zielonej Górze eksponowane były już w 1922 r. w Heimatmuseum. Po drugiej wojnie światowej tworzone zręby pierwszej polskiej instytucji muzealno - badawczej w dziale archeologicznym przy Muzeum Ziemi Lubuskiej w Zielonej Górze. W wyniku licznie podejmowanych badań terenowych nastąpił wydatny przyrost materiałów zabytkowych. Rozpoczęto prace nad stworzeniem specjalistycznej jednostki.

Z dniem 1 stycznia 1982 r. oddano zwiedzającym sale ekspozycyjne Muzeum Archeologiczne Środkowego Nadodrza w Zielonej Górze z siedzibą w Świdnicy. Placówkę zlokalizowano we wzniesionym w 1602 renesansowym dworze zaprojektowanym przez włoskiego architekta Alberta Antonio z Urbino, należącym wcześniej do niemieckiej rodziny Kietliczów (von Kittlitz). We wnętrzach dworu do dziś zachowały się dekoracje (bogato zdobione stropy, malowidło w technice *al secco* o tematyce myśliwskiej) oraz elementy wyposażenia (wykuty z piaskowca kominek) pamiętające jeszcze pierwszego właściciela.

W placówce gromadzone są ekspozyty dotyczące terenu województwa lubuskiego prezentowane na wystawach stałych:

- Obrona granicy zachodniej Państwa Polskiego za panowania Piastów;
- Gospodarka ludności w średniowieczu na Środkowym Nadodrzu;
- Łowcy i rolnicy epoki kamienia na Środkowym Nadodrzu;
- Wicina – gród metalurgów sprzed 2500 lat.

Oprócz wystaw stałych są wystawy czasowe i programy edukacyjne dla dzieci i młodzieży.

Świdnica

(niem. *Schweinitz*) – wieś gminna (dawniej miasto) położona w powiecie zielonogórskim, w gminie Świdnica.

Najstarszą wzmiankę o wsi Swidnitz odnotowano około 1300 r. Pierwszy jako właściciel części wsi został poświadczony w 1396 r. Heinrich Młodszy von Kittlitz. Przedstawiciele tego rodu byli odnotowywani jeszcze w innych piętnasto- i szesnastowiecznych źródłach. 23 grudnia 1514 r. dzięki staraniom Balthasara von Kittlitz Władysław Jagiellończyk, król Czech i Węgier nadał miastu przywileje, m.in. prawo składu soli oraz urządzania ośmiu jarmarków rocznie. Świdnica bezpowrotnie utraciła prawa miejskie już w XVII w., co było spowodowane bliskim położeniem konkurencyjnej Zielonej Góry, a także niszczącymi skutkami wojny trzydziestoletniej. Hans Christoph III w 1702 r. sprzedał majątek Ottonowi Abrahamowi von Diebitschowi. W ciągu XVIII i XIX stulecia właściciele majątku zmieniali się często. Należał on w XVIII w. do rodzin Stentschów i Pritwitz-Gaffronów zaś do Schneiderów i hrabiego Artura von Knobelsdorffa w XIX. We wsi pracowały wówczas młyny wodne, cegielnia oraz gorzelnia. Do dóbr szlacheckich należały ponadto dwa folwarki: tzw. dolny i leśny oraz olejarnia. Specjalizowano się tu w hodowli bydła oraz owiec. W XX w. wśród właścicieli wymienia się Maxa Stobera i Brunona Funka.

Warto zobaczyć:

- kościół rzymskokatolicki parafialny pod wezwaniem św. Marcina, z XIV w., przebudowywany w XVI i XIX w.
- kościół ewangelicki, obecnie rzymskokatolicki filialny pw. MB Królowej Polski, wzniesiony w latach 1794–1796, przebudowany w XIX wieku.
- zespół pałacowy z 1607 r., przebudowany w XIX i XX w.
- pałac – renesansowy obiekt o charakterze rezydencji jest datowany na 1602 rok i był siedzibą rodu von Kittlitz. Obecna siedziba Muzeum Archeologicznego Środkowego Nadodrza, a prezentowane są tam znaleziska archeologiczne z terenów byłego województwa zielonogórskiego, datowane od schyłku paleolitu (około XIII tysiąclecia przed Chrystusem) po czasy nowożytne.
- park; stajnia; chlewnia
- willa i ogród, ul. Długa 15, z 1800 roku, z 1860 roku

Świebodzin

(niem. *Schwiebus*) – miasto na Pojezierzu Łagowskim, siedziba powiatu świebodzińskiego i gminy miejsko-wiejskiej.

W granicach miasta znajdują się dwa niewielkie jeziora: Trzcinnno i Zamecko.

Tereny, na których powstał i rozwijał się Świebodzin, były zamieszkiwane przez człowieka już w czasach paleolitu. Około 700 metrów na zachód od centrum miasta w dolinie rzeczki Pławnicy, znajduje się słabo zachowane grodzisko datowane na okres wczesnego średniowiecza (VII-XIII w.).

Pierwsze wzmianki znajdują się w spisanych po łacinie dokumentach z połowy XII wieku. Miasto historycznie związane było z Wielkopolską, co potwierdza średniowieczny zbiór dokumentów zawarty w Kodeksie dyplomatycznym Wielkopolski. W 1234 ziemia świebodzińska dostała się pod panowanie książąt śląskich, a około 1327 króla polskiego Władysława Łokietka. W kolejnych latach znajdowała się w rękach książąt głogowskich, którzy byli lennikami Czech, stając się lokalnym ośrodkiem rzemiosła w szczególności tkactwa i sukiennictwa (sukno świebodzińskie stało się przedmiotem eksportu do wielu krajów europejskich w szczególności do Polski). W tym okresie rozwijały się w mieście również inne gałęzie rzemiosła w szczególności kuśnierstwo oraz garbarstwo.

Ważny dla późniejszego rozwoju miasta był pierwszy przywilej z roku 1395, nadający miastu prawo do warzenia piwa. W kolejnych wiekach miasto wielokrotnie zmieniało przynależność, będąc własnością joanitów, króla czeskiego, Habsburgów, rodziny von Knobelsdorff, elektora brandenburskiego, Nowej Marchii, ponownie króla czeskiego, Królestwa Prus i państwa niemieckiego. Jak większość miast na tych terenach Świebodzin rozwijał rzemiosło a później przemysł, będąc jednocześnie często ofiarą pożarów, zaraz czy działań wojennych. Szczególnie szybki rozwój miasta miał miejsce w drugiej połowie XIX wieku, kiedy to wybudowano bitą drogę Poznań – Frankfurt nad Odrą, gazownię miejską, połączenie kolejowe Poznań – Frankfurt przechodzące przez miasto oraz uporządkowano centrum miasta poszerzając i utwardzając okolice ratusza. Władze budowały nowe gmachy urzędowe, a prywatni właściciele przebudowywali szachulcowe kamienice w centrum miasta na nowoczesne dwupiętrowe budynki z bogatym zdobieniem fasad. W mieście dynamicznie rozwijał się przemysł. W tym okresie do rozwoju miasta przyczyniało się również jego rola, jako węzła komunikacyjnego. Po zakończeniu I wojny światowej, w której Świebodzin nie ucierpiał, nastąpił okres stagnacji gospodarczej, a mieszkańcy masowo migrowali na zachód Niemiec. Podobnie w czasie II wojny światowej, mimo walk w regionie Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego, miasto uniknęło poważniejszych zniszczeń.

Obecnie istnieją tu zakłady urządzeń termotechnicznych, rozwija się przemysł meblarski, odzieżowy i spożywczy. W Świebodzinie funkcjonuje jeden z najstarszych ośrodków ortopedycznych – Lubuskie Centrum Ortopedii.

Najważniejsze obiekty warte zobaczenia:

- kościół parafialny pw. św. Michała Archanioła, późnogotycki z XV wieku, przebudowany w 1541 roku, XVII-XIX wieku,
- zamek joanitów z XVI wieku, obecnie szpital, przebudowany w XVII wieku, XIX w; do dziś istnieje starsza pozostałość skrzydła południowo-wschodniego,

- mury obronne, z początku XIV wieku; zachowały się fragmenty murów miejskich z XI-V-XVI wieku, trzech baszt oraz fragmenty pozostałości fosy,
- baszta Kamienna, z początku XIV wieku,
- ratusz, z XVI w., przebudowany w końcu XIX w.; siedziba Muzeum Regionalnego, w którego pomieszczeniu odkryto polichromie z 1520 r. oraz Biblioteki Eberharda Hilschera,
- szkoła parafialna, pochodzi z XVI wieku, przebudowana w XVII, XIX wieku,
- zespół architektoniczny przy Parku Chopina:
 - o kościół ewangelicki, obecnie rzymskokatolicki parafialny pw. Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski, neogotycki z lat 1898–1900,
 - o progimnazjum, obecnie szkoła, z 1876 roku; szkoła dla dziewcząt, obecnie LO, z 1869 roku; sąd i więzienie, z 1879 roku
- domy z XVIII, XIX i początku XX wieku.

Współczesne atrakcje turystyczne to:

- figura Jezusa Chrystusa Króla Wszechświata – pomnik według projektu Mirosława Pałeckiego jest ustawiony na usypanym kopcu o wysokości 16 m. Postać ma 33 m wysokości (plus korona 3 m.) i ramiona o rozpiętości 25 m.
- ławeczka Czesława Niemena, który ze względu na powiązania rodzinne był bardzo związany z miastem; zagrał również koncert, z którego dochód przekazał na budowę basenu miejskiego.
- sanktuarium Miłosierdzia Bożego w Świebodzinie

Święty Wojciech.

Święty Wojciech (niem. *Georgsdorf*) – wieś w gminie Międzyrzecz, na prawym brzegu Obry ok. 1,5 km na zachód od Międzyrzecza.

Pierwsza wzmianka o wsi Święti Wocziech pochodzi z 1259 roku. W 1580 r. położona była w powiecie poznańskim województwa poznańskiego. Do 1793 r. stanowiła jako dobra ziemskie własność biskupstwa poznańskiego. W latach 1807–1815 należała do Księstwa Warszawskiego. **Święty Wojciech** to domniemane miejsce założenia przez Bolesława Chrobrego w 1001 r. pierwszego na ziemiach polskich klasztoru benedyktynów (eremu) i męczeńskiej śmierci Pięciu Braci Męczenników w 1003 r. (por. Kazimierz Biskupi).

Obecny rzymskokatolicki kościół pw. św. Wojciecha usytuowany jest w miejscu, gdzie wcześniej znajdował się pierwszy kościół katolicki z XII wieku i trzy kolejne następujące po sobie kościoły ewangelickie zniszczone w kolejnych pożarach miasta w latach 1666, 1731 i 1827.

Gmina ewangelicka zorganizowała w 1827 r. zbiórkę pieniędzy na nowy kościół.

Wykupiono pięć spalonych parceli przylegających do starego kościoła. Uzyskano przez to duży plac pod nowy kościół. W dniu 1 maja 1828 r. został położony kamień węgielny, lecz sporo czasu upłynęło, zanim zatwierdzono plan budowy opracowany przez architekta von Schinkla. W końcu września 1832 roku zakończono budowę wieży osadzając na niej złocony krzyż. W przeciwieństwie do starych kościołów budowanych z dala od rynku i stojących na osi wschód – zachód, nowy kościół przylegał frontem do rynku i zorientowany jest z północy na południe.

Kościół zbudowany jest z cegły, otynkowany, wewnątrz ma podwójne empyry i półkoliłą niszę ołtarzową. Obraz w ołtarzu głównym jest dziełem malarza Juliusza Hubnera.

Pochodzi z 1835 r. Przez cały czas kościół wraz z sąsiednimi budynkami należał do Gminy Ewangelickiej.

Po II wojnie światowej 7. 12.1947 r. przystosowano i wyświęcono go dla kultu katolickiego, nadając wezwanie św. Wojciecha – biskupa i męczennika – patrona Polski. Do 1955 roku kościół służył jako kapelania wojskowa. Pieczę nad kościołem sprawował kapelan wojskowy. Po rozwiązaniu kapelanii wojskowej świątynię przejmuje parafia św. Jana Chrzciciela w charakterze kościoła filialnego. W dniu 6 stycznia 1980 roku Sługa Boży Wilhelm Pluta – Diecezjalny Biskup Gorzowski powołuje nową parafię ustanawiając kościół św. Wojciecha świątynią parafialną.

Witnica

(niem. Vietz) – miasto w powiecie gorzowskim, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Witnica.

Przez miasto przepływa rzeka Wita, która jest dopływem Warty. Witnica leży w historycznej ziemi lubuskiej, po przejściu jej w 1261 roku przez Brandenburgię stanowiła też część Nowej Marchii.

Witnica to małe miasto z bogatą historią związaną z miejscem jego lokalizacji. Leży ono bowiem na szlaku handlowym wschód – zachód. Szlak to niebagatelny, wiodący wodą (Warta), lądem i od 1857 roku koleją. Właścicielami osady był Zakon Templariuszy, potem Cystersów a po sekularyzacji zakonu, Hohenzollernów. Dzięki położeniu na terenach bogatych w rzeki i jeziora osada pierwotnie związana była głównie z rybołówstwem.

W połowie XVIII wieku powstają tu manufaktura produkująca sukno oraz pończochy, a także huta żelaza a po uzyskaniu połączenia kolejowego uruchomiona została również odlewnia żelaza i fabryka maszyn. Na początku XX wieku Witnica otrzymała prawa miejskie. W chwili obecnej oprócz, istniejącego od 1848 roku browaru i drobnego przemysłu rolno- spożywczego i usługowego rozwija się tu Witnicka Strefa Przemysłowa.

W Witnicy warto zobaczyć:

- kościół pomocniczy pw. Świętego Krzyża, z 1930,
- kościół ewangelicki, obecnie rzym.-kat. par. pod wezwaniem MB Nieustającej Pomocy, ul. Gorzowska 2, z 1875,
- willa, ob. plebania rzym.-kat., ul. Gorzowska 2, z 1905,
- dom, ul. Gorzowska 16, szachulcowy, z XVIII-XIX w.,
- willa, ul. Myśliwska 2, z pocz. XX w.,
- willa *Żółty Pałacyk*, ul. Sikorskiego 6, z 1880,
- dom, ul. Sportowa 14, szachulcowy, z połowy XIX w.,
- zespół młyna wodnego, z XVIII-XIX w.:
 - młyn wodny, szachulcowy; pralnia, szachulcowa; łaźnia,
- Browar Witnica.
- Muzeum Chwały Oręża Polskiego w Witnicy
- Park Drogowskazów i Słupów Milowych Cywilizacji.

Park jako unikatowy w Polsce jak i na świecie, zasługuje na specjalną uwagę.

Wzgórza Piastowskie

Morenowe wzgórza w południowo-zachodniej części Zielonej Góry, które powstały w czasie „zlodowacenia północnopolskiego” inaczej „bałtyckiego”, najmłodszego ze zlodowaceń

na naszych terenach. Trwało ono od 115 tys. do 11,7 tys. lat temu.

Są częścią Wału Zielonogórskiego stanowiącego wzniesienie glacytektoniczne (spiętrzone przez nasuwający się lodowiec), zbudowane z zaburzonych skał trzeciorzędowych, z węglem brunatnym. Obszar cechuje się znacznymi wysokościami bezwzględnyymi (Góra Wilkanowska – 221 m n.p.m.) i względnyymi (do 100 m). Wzgórza pokrywa las mieszany, w którym swoje źródło ma strumień Pustelnik, przepływający przez ten teren. Dzięki dobrze utrzymanym szlakom pieszym, nordic walking i rowerowym stanowią naturalne miejsce wycieczek pieszych, rowerowych oraz sportów zimowych dla mieszkańców. Nazwa „Wzgórze Piastowskie” (*Piasten-Höhe*) funkcjonowała już w czasach przedwojennych, gdy miasto leżało w granicach Niemiec i stanowiła wyrażenie hołdu dawnym piastowskim władcom i mieszkańcom tych ziem. Nazwę nadano w 1897 w 500. rocznicę śmierci Henryka XIV Wróbla, dla którego wzgórze pod Zieloną Górą były ulubionymi terenami łowieckimi.

Zielona Góra

Informacja Turystyczna, VISIT Zielona Góra Ratusz tel. 68 323 22 22

Palmiarnia zielonogórska. Ponad 700 lat tradycji winiarskiej.

Dzisiejsze miasto Zielona Góra powstało w miejscu, w którym w średniowieczu (przypuszczalnie ok. X wieku) znajdowała się handlowo-rzemieślnicza osada, której nazwa pochodzić miała od jej położenia u podnóża pagórka, dziś zwanego Wzgórzem Winnym, Ceglany lub Zielonym. Wieś leżała na prawym brzegu strumienia Łącza w rejonie dzisiejszego kwartału ulic Podgórznej, Kupieckiej i placu Matejki. W okresie plemiennym północno-zachodnią część Śląska, położoną w widłach Bobru i Odry, a więc terytorium, na którym powstało później miasto Zielona Góra, zamieszkiwali Działoszanie.

W okresie tworzenia się państwowości polskiej, na przełomie pierwszego i drugiego tysiąclecia, dogodnie położenie tego miejsca, opodal rozwidlenia szlaków kupieckich łączących Wrocław z Krosnem Odrzańskim oraz ze Świebodzinem i Międzyrzeczem, zachęcało przybyszy z Niemiec i Flandrii do osiedlania się w tej okolicy. W ten sposób po przeciwnej stronie strumienia założyli oni swoją osadę, której nazwę zapożyczyli od leżącej opodal polskiej wsi. Osadę tę otoczyli własnym drewniano-ziemnym wałem, pozostawiając wieś poza jego obrębem.

Intensyfikacja osadnictwa przybyszów z zachodniej Europy nastąpiła w wieku XIII, a za datę początków tego zasiedlenia przyjmuje się 1222 rok za panowania księcia Henryka Brodatego. Prawa miejskie nadane zostały Zielonej Górze prawdopodobnie około roku 1323 przez księcia głogowsko-żagańskiego Henryka IV Wiernego.

Piastowie głogowscy

Lokacja miasta w granicach księstwa głogowskiego związała na kilka stuleci losy miasta z książęcą metropolią – Głogowem. W 1335 miasto utraciło związek z Koroną. Śląsk został odstąpiony Czechom, Zielona Góra wraz z księstwem głogowskim przeszła pod formalne zwierzchnictwo czeskie, jednakże Piastowie panowali tu do ostatnich dziesięcioleci XV w.

Po Henryku IX władzę nad Zieloną Górą objął jego syn, Henryk XI głogowski, władca nieudolny i niekonsekwentny. Po jego śmierci w 1476 rozpoczęła się sześcioletnia wojna o sukcesję księstwa głogowskiego.

Po nich Jagiellonowie, Habsburgowie, Królowie Prus.

Wiek XX

Zielona Góra pozostawała we władaniu królów pruskich, a później w 1919/1920 ustalono na nowo granice prowincji i zdecydowano, że Zielona Góra ma wejść w skład nowo powstałej prowincji dolnośląskiej w rękach rządu niemieckiego. W 1938 roku podczas kryształowej nocy narodowi socjaliści spalili synagogę i zdewastowali kirkut. W czasie II wojny światowej żołnierze Armii Czerwonej wkroczyli do Zielonej Góry 14 lutego 1945 r. W chwili ich wejścia w mieście pozostawało tylko 4000 niemieckich mieszkańców miasta, a wśród nich proboszcz parafii św. Jadwigi, Gottwald, który chcąc zapobiec zniszczeniom miasta wyszedł na jego rogatki, by powiadomić zbliżających się Rosjan, że Wehrmacht już się z Zielonej Góry wycofał i nie istnieje potrzeba ostrzeliwania miasta.

Dzięki temu wkroczenie Armii Czerwonej odbyło się bez nadmiernych strat materialnych. W wyniku decyzji konferencji jałtańskiej potwierdzonych na konferencji w Poczdamie Zielona Góra znalazła się w granicach Polski.

W rezultacie reformy administracyjnej w 1950 z części województw poznańskiego i wrocławskiego utworzono nowe województwo zielonogórskie, dzięki czemu wzrosła ranga miasta jako ośrodka administracyjnego (także przemysłowego), a liczba jego mieszkańców znacznie się powiększyła. Przed wprowadzeniem reformy administracyjnej Polski w 1998 były plany rozparcelowania województwa zielonogórskiego, ale w wyniku silnego lobbowania środowisk Zielonej Góry i Gorzowa utworzono województwo lubuskie z siedzibą sejmiku w Zielonej Górze (wojewoda urzęduje w Gorzowie).

Najstarsze zabytki

Kościół św. Jadwigi Śląskiej

Na brzegu Złotej Łączy, poza drewniano-ziemnymi obwałowaniami osady, w II połowie XIII wieku książę Konrad I głogowski ufundował kościół pod wezwaniem św. Jadwigi (skądinąd własnej babki). Kościół ten – dziś konkatedra – ukończony został w 1294 roku przez Henryka Głogowczyka, syna Konrada; sam fundator został pochowany w obrębie świątyni.

Kościół Matki Boskiej Częstochowskiej

Kościół Matki Boskiej Częstochowskiej, stojący do dziś przy placu Powstańców Wielkopolskich, zbudowany został jako zbór ewangelicki w latach 1746–1748 z cegły i kamienia pozyskanego z rozbiórki przestarzałej już w owym czasie i grożącej zawaleniem Wieży Głodowej. Murowaną, zwieńczoną tarasem i ośmioboczną iglicą wieżę kościoła dobudowano w 1828. Zachowały się w nim do dziś: rokokowy ołtarz główny, ambona z połowy XVIII wieku oraz kamienna chrzcielnica z 1755, a także rzeźbione kamienne płyty nagrobne w ścianach.

Mury obronne

Pod koniec XIV lub w pierwszej połowie XV wieku obwałowania otaczające rynek i sąsiadujące z nim budynki rozebrano i zastąpiono murami z cegły i kamienia. Murom wytyczono linię bardziej eliptyczną, sięgającą dalej na wschód niż dotychczasowe obwałowania. Wykopano wokół nich fosę, którą wypełniały wody ze strumienia Złota Łącza. Sam strumień, płynący swoim dotychczasowym korytem, przecinał miasto z południa na północ, wypływając spod murów w kierunku na północ od dzisiejszego pl. Powstańców Wielkopolskich

Wieża Łazienna

Oprócz dwóch bram w obwodzie murów otaczających średniowieczną Zieloną Górę znajdowała się Wieża Łazienna, którą zbudowano w latach 1479–1480 z pierwotnym przeznaczeniem budowli funkcji obserwacyjnej, bramnej i obronnej zarazem.

Wieża Łazienna zachowała się do dziś, choć zmieniono jej kształt, nakrywając całość barokowym hełmem z ośmioboczną latarnią.

Gospodarka

Pierwotnie, we wczesnym średniowieczu, tutejsi mieszkańcy trudnili się – prócz zajęć w rolnictwie – rzemiosłem i handlem, czemu sprzyjała lokalizacja osady w pobliżu szlaków kupieckich. Później, w miarę napływu osadników z zachodu, miasto zaczęło specjalizować się w wyrobach włókienniczych: przybywało warsztatów tkackich, foluszy i farbiarni. Potrzebnej do produkcji wody i energii dostarczała Złota Łąca, wówczas jeszcze czysta i wartka. Równocześnie sprzyjające uprawom winorośli łagodne zbocza tutejszych pagórków i korzystny klimat pozwalały na wyrób wina.

Tkactwo

Od początków osadnictwa w Zielonej Górze i okolicach hodowano tu owce i znano sztukę wyrobu tkanin wełnianych. Rozwój tego rzemiosła spowodował, że w średniowieczu cech sukienników był tu prawdopodobnie jednym z najbogatszych i najliczniejszych. W 1816 roku Anglik O'Brien uruchomił przędzalnię z napędem wodnym. Znajdowało się tam osiem gręplarek i 20 maszyn przędzalniczych. W 1832 r. Anglicy Charles James i John Cockerill, prowadzący firmę Cockerill z Belgii, wraz z Karlem Eichmannem, która wybudowali w Zielonej Górze przy dzisiejszej ul. Wrocławskiej pierwszą przędzalnię z napędem parowym. Oprócz fabryki przy Wrocławskiej w Zielonej Górze funkcjonowały wciąż warsztaty rzemieślnicze.

W 1861 roku w mieście funkcjonowało ogółem 8 przędzalni, 9 tkalni i 8 innych zakładów tekstylnych (bielarnia, farbiarnie, drukarnie i zakłady wykańczalnicze) zatrudniające ogółem 427 osób[8]. Oprócz tego w sektorze rzemiosła działało w Zielonej Górze (dane za 1862) 98 majstrów sukienniczych, 123 czeladników i 9 uczniów pracujących na 217 warsztatach tkackich.

Fabryka wełny przy ul. Wrocławskiej, kilkakrotnie zmieniając właścicieli i nazwę i w latach 20. XX wieku ulegając całkowitej przebudowie, funkcjonowała aż do lat 90. XX wieku. Ostatecznie zaprzestano w niej produkcji w roku 1999.

Po kompleksie fabrycznym pozostały budynki które w październiku 2004 zakupiła brytyjska firma Parkridge z zamiarem zbudowania tu centrum usługowo-handlowo-rozrywkowego. Obecnie jest tu centrum handlowe Fokus Mall.

Winiarstwo

Uprawą winorośli mieszkańcy Zielonej Góry zajmowali się już od średniowiecza.

Brak danych szczegółowych na temat skali tych upraw. Wiadomo jednak, że m.in. w roku 1466, po klęsce mrozów, jaka nawiedziła uprawy zielonogórskich winorośli, panujący w tym czasie książę Henryk IX sprowadził z Austrii, Francji i Węgier nowe gatunki krzewów. Bardzo korzystne warunki klimatyczne, jakie panowały w Zielonej Górze w XVIII wieku, generowały wysokie dochody właścicieli winnic. Przez cały wiek XIX powierzchnia winnic pozostawała w przybliżeniu stała z około siedmiuset winogrodnikami w mieście i podobną liczbą w okolicznych wsiach (w obchodach 700-lecia winnic zielonogórskich w 1850 uczestniczyło 1300 winogrodników z całej okolicy).

Okolo roku 1825 pierwszym, który wprowadził w mieście przemysłową produkcję wina, nie posiadając samemu ani jednej winnicy, był przemysłowiec branży tekstylnej Karl Eichmann. Jednak to nie on uznawany może być za ojca zielonogórskiego przemysłu winiarskiego, tylko trzej inni przedsiębiorcy: Friedrich August Grempler, Karl Samuel Hausler i Friedrich Gottlob Forster, którzy założyli w tym samym czasie spółkę produkującą wino na skalę przemysłową, i którym udało się przełamać francuski monopol na szampana, sprzedając własne doskonałej jakości wina musujące. Bazą dla ich przedsięwzięcia była niewielka najpierw wytwórnia Gremplera przy jego własnej winnicy, gdzie produkował wino od roku 1818 pod własną marką. Hausler natomiast, kupiec z Jeleniej Góry, opracował własną recepturę produkcji wina musującego w oparciu o moszcz z jabłek; było jednak ono zbyt kwaśne, zatem drogą eksperymentalną, dosładzając je, opracował okolo roku 1816 własną recepturę cydra i wina musującego „Mousseux”, do którego od 1818 zaczął dodawać winogrona z Zielonej Góry, które kupował m.in. od Forstera i Gremplera. W 1826 wszyscy trzej przedsiębiorcy założyli spółkę produkcyjną[ab], a niespełna dwa lata później, 2 stycznia 1828, powołali do życia Grempler & Co. A. G. Alteste Deutsche Sektellerei. W listopadzie tegoż roku otworzyli przy placu Poczтовым ekskluzywną winiarnię, a w 1829 wybudowali własne piwnice, mieszczące trzy tysiące okseftów wina w wielkich beczkach z węgierskiego dębu (wcześniej zmuszeni byli do wożenia wina do Jeleniej Góry, do piwnic Hauslera, co podnosiło koszty i obniżało jakość produktu). W 1835 sprowadzony został do Zielonej Góry fachowy kiper, i wkrótce znacznie wzrosła jakość i asortyment produkowanego w wytwórni Gremplera wina. Z oryginalnym francuskim szampanem skutecznie konkurowało Niemieckie Wino Musujące (Deutscher Sekt). Tak wina, jak i białe i czerwone sekty od Gremplera nagradzane były wielokrotnie na światowych wystawach w Paryżu (1855), Londynie (1867) i Wiedniu (1873). Winiarskie wyroby odznaczane były wyróżnieniami na wystawach i targach w Szczecinie w 1865, w Paryżu w 1867 i w Wiedniu w 1873 roku.

Pierwsze dwudziestolecie XX wieku było początkiem upadku upraw winorośli w Zielonej Górze. Pomimo to zakłady Gremplera produkowały w latach 20. okolo 250 tysięcy butelek szampana rocznie, a pod koniec lat trzydziestych nawet 800 tysięcy. Powojenna historia zielonogórskiego winiarstwa to jego upaństwowienie i powolny upadek, w 1999 roku zamknięto Lubuską Fabrykę Win, ale w tym samym czasie zaczęło się odradzać winiarstwo indywidualne. Dzisiaj mamy 35 hektarową Winnicę Samorządową w Zaborze z dwunastoma winiarzami liczne małe winnice i nareszcie winiarskie Winobrania, z okazjonalnym udostępnianiem dawnych piwnic winiarskich np. podczas Dni Otwartych Piwnic i Winnic. Zielona Góra posiadała kopalnie **węgla brunatnego** dzisiejsze miasto jest usytuowane na jego pokładach.

Została **zelektryfikowana** już w 1894 roku. W obecnych granicach Polski jako pierwsza w kraju.

Dzień	Data	Trasa Nr 2 „Nysa Łużycka, Bóbr, Odra” 259,5 km	Kilometry
1	09.07.2022 r. sobota	Łęknica – zakwaterowanie	0
2	10.07.2022 r. niedziela	Łęknica - Park Mużakowski (OKP) - Nowe Czaple - Ścieżka Kopalinia Babina - Łęknica	15
3	11.07.2022 r. poniedziałek	Łęknica - Żarki Wielkie - Siedlec - Bukowina - Trzebiel	18
4	12.07.2022 r. wtorek	Trzebiel - Jagłowice - Tuplice - Łazy - Grabówek - Nowa Rola - Świbniki – Lubsko (OKP)	26,5
5	13.07.2022 r. środa	Lubsko – Budziechów – Lisia Góra – Jabłonic - Lipsk Żarski - Grabik - Żary	32,5
6	14.07.2022 r. czwartek	Żary (OKP) Zielony Las, zwiedzanie miasta	8
7	15.07.2022 r. piątek	Żary - Kunice Żarskie - Siodło - Stalag Luft - Żagań (OKP)	21,5
8	16.07.2022 r. sobota	Żagań, zwiedzanie miasta	0
9	17.07.2022 r. niedziela	Żagań - Bożnów - Machów –Góra Kamliera - Bukowina Bobrzańska Dolina - Bobrzany - Iława - Szprotawa (OKP) - Henryków	23
10	18.07.2022 r. poniedziałek	Henryków - Pasterzowice – Wilków - Siecieborzyce – Stypulów – Bulin - Kozuchów (OKP)	29
11	19.07.2022 r. wtorek	Kozuchów - Cisów - Konin - Nowe Miasteczko - Malaszowice - Wierzbnica - Bytom Odrzański (OKP)	28
12	20.07.2022 r. środa	Bytom Odrzański - Tamów Bycki - Kielcz - Stara Wieś - Nowa Sól; alternatywnie rejs statkiem po Odrze z Bytornia do Nowej Soli	17
13	21.07.2022 r. czwartek	Nowa Sól - Pleszówek - Biała Góra - Dąbrowa - Proczki - Zabór	26
14	22.07.2022 r. piątek	Zabór - Droszków - Przytok - Zielona Góra (OKP)	15
15	23.07.2022 r. sobota	Ochla (OKP) - Zielona Góra zakończenie	0

Biała Góra

Ma 100 m n.p.m. i położona jest u ujścia Śląskiej Ochli do Odry. Nazwana od kwitnących na niej licznych akacji. Istnieje możliwość wejścia na szczyt dość stromą ścieżką, skąd rozpościera się ciekawy widok na Odrę.

Zgodnie z legendą, góra miała nazywać się „Czarcią” lub „Diabelską”.

Opowieść dotyczy niespełnionej miłości dwóch sióstr bliźniaczek. Jedną z nich miała się zakochać we właścicielu ziemskim, do którego należały między innymi Bobrowniki. Ale mężczyzna wybrał drugą z sióstr bliźniaczek. Czy świadomie czy może pomylił się – nie wiadomo. Wtedy nastąpiło tragiczne zdarzenie. Siostry popełniły samobójstwo. Dziś na szczycie góry rosną dwie brzozy. - To one symbolizują tragicznie zmarłe młode kobiety.

Bobrzany

(niem. *Girbigsdorf*) wieś w powiecie żagańskim, w gminie Małomice, nad rzeką Hławką (Młynkówką).

Pierwsze informacje o wsi pochodzą z początków XIV wieku. Źródła mówią o istnieniu tam siedziby rycerskiej, która nieużytkowana, popadła w końcu średniowiecza w ruinę. Początkowo Bobrzany połączone były z Chichami, a bezpośrednie sąsiedztwo z Janowcem spowodowało, że wybudowaną w latach 1544-1560 na fundamentach starszej wieży rezydencję, określano jako zamek w Chichach Górnych lub Janowcu.

Od połowy XVIII wieku do 1945 roku właścicielem Bobrzan był ród Grafów von Dohna. Od 1818 roku mieściła się tu siedziba starostwa. Wieś podzielona była na dwie części zwane Nieder i Ober. Siedziba właścicieli leżała w tej pierwszej i określana była jako „Charlottenhohe”. W XVIII wieku założono park z dwoma stawami, a w XIX obok rezydencji powstał folwark. Po II wojnie światowej we wsi osiedlono ludność z Kresów Wschodnich.

Warto zobaczyć:

- zespół zamkowy, z XVI-XIX wieku:
 - zamek w ruinie, z końca XV wieku, w połowie XVI wieku, w XIX wieku -XX w.
 - park

Buczyny

(niem. *Buckoka*) – wieś w powiecie Żary, gmina Trzebiel.

Największą atrakcją turystyczną wsi jest założony przez Centrum Sorabistyczne Łużyc Wschodnich skansen z oryginalnymi chatami łużyckimi oraz drewnianą karczma, w której podawane są regionalne potrawy (chleb i ser).

Warto zobaczyć:

- zagroda nr 7, z końca XVIII wieku, XIX wieku
 - dom drewniany, szopa drewniana

Budziechów

(niem. *Baudach*) – wieś położona w powiecie żarskim, w gminie Jasień.

W pobliżu przebiega południk 15° E, według którego mierzony jest czas środkowoeuropejski. Pierwsza wzmianka o Budziechowie pochodzi z 1348 r., wymienia się tam kościół z 1346 r.

Warto zobaczyć:

- kościół ewangelicki, obecnie rzymskokatolicki filialny pw. św. Józefa Robotnika, z 1768 r.,

- neogotycka chrzcielnica z 1871 roku; wieża z 1882 roku,
- klasycystyczny dwór z 1800 roku.

Ciekawostki:

- Od 1482 do 1815 roku wieś była podzielona na 2 części należące do różnych państw: Brandenburgii (Nowa Marchia) i Korony Czeskiej (Dolne Łużyce). Granica przebiegała wzdłuż drogi wiejskiej. Po roku 1815, pod panowaniem Prus części wsi należały do powiatów żarskiego i krośnieńskiego. Jedyną wspólną częścią był stojący w środku wsi kościół.
- Południk geograficzny 15° dł. geograficznej wschodniej, na terenie powiatu żarskiego przecina drogę Lubsko - Krosno Odrzańskie między Budziechowem a Jasieniem. Dokonano tu precyzyjnych pomiarów, a zrobił to z dokładnością do 10 centymetrów, geodeta Stanisław Antuszewski w 1993 r. Pomiary zostały potwierdzone przez wojsko. Dokładnie w tym miejscu, w 1994 r. odślonięto głaz symbolizujący południk 15.

Bukowina Bobrzańska

(niem. *Buchwald b. Sagan*) – wieś w powiecie zagańskim, w gminie Zagań, składa się z trzech integralnych części: Bukowina Bobrzańska Góra, Bukowina Bobrzańska Dolna i Wilczyce.

Warto zobaczyć:

- kościół filialny pod wezwaniem Matki Bożej Różańcowej należący do parafii Małomice, z XIV w., XIX wieku
 - gotycki ołtarz z XV wieku, rzeźba św. Anny Samotrzec z XV wieku, dzwon z XV wieku
- skrzydło pałacu, barokowe z lat 1730-40, w końcu XIX w

Bukowina

przysiółek wsi Siedlec w powiecie żarskim, gmina Trzebień.

Bulin

(niem. *Bullendorf*) – wieś położona w powiecie nowosolskim, w gminie Kożuchów.

Pierwsza wzmianka o wsi Bulin pojawia się w dokumentach z 1295 roku. Na początku XIV wieku wieś stanowiła własność nieznanego rycerza. Kolejnym właścicielem od 1338 roku był Petrus Lybing, który przekazał wieś zakonowi augustianów z Żagania. W XVII wieku właścicielem Bulina był burmistrz Kożuchowa Johann Caspar John.

W roku 1774 Bulin znajduje się w ewidencji dóbr zakonu jezuitów z Otynia. Po sekularyzacji zakonu w końcu XVIII wieku miejscowość stała się własnością szlachecką.

W 1868 roku rodzina von Czerttritz-Neuhausss buduje niewielki dwór. Ostatnim właścicielem przed II wojną światową był Feliks Neubert. Po wojnie znajdowało się tutaj niewielkie gospodarstwo państwowe. W chwili obecnej dwór jest w rękach prywatnych i mieści się tutaj gospodarstwo agroturystyczne.

Ciekawostki:

- Pomnik przyrody nieożywionej – głaz narzutowy „Czarczi kamień” o wymiarach 2x2x3 m, „bohater” licznych legend.

Bytom Odrzański

(tuż po wojnie Białobrzezie, niem. *Beuthen an der Oder*) – miasto w powiecie nowosolskim, leżące na lewym, brzegu Odry (Środkowe Nadodrze) w obrębie Pradoliny Barycko-Głogowskiej (na jej skraju). Ok. 6 km na południe od miasta znajdują się Wzgórza Dalkowskie.

Pod względem historycznym miasto leży w północnej części Dolnego Śląska. Bytom Odrzański wzmiankowany był już w 1005 roku. Średniowieczny gród słowiański znany z obrony przed wojskami niemieckimi cesarza Henryka V Salickiego w 1109 roku (idącego wówczas na Głogów) wymienia w swoich kronikach Gall Anonim. Prawa miejskie miasto uzyskało około połowy XIII w. W latach 1289-1504 Bytom należał do Piastów śląskich. W 1469 roku miasto przeszło w ręce prywatnych właścicieli. Nabywcą był ród rycerski Glaubitzów.

W latach 1526-1561 właścicielami miasta byli Rechenbergowie. Od 1561 r. miasto należało do rodziny Schönaichów. Pod rządami Habsburgów, od 1526 r. następuje rozkwit miasta - największy w latach 1580-1618, za panowania Fabiana i Jerzego von Schönaich. W latach 1601-1628 działało tutaj znane w Europie kalwińskie gimnazjum akademickie z prawem nadawania tytułów bakałarza i magistra - tzw. „Schönaichianum”.

Od 1742 roku miasto należało do Prus.

Obecnie mieszkańcy osiągają dochody głównie z przemysłu oraz usług. Nieopodal znajdują się huty oraz kopalnie miedzi należące do KGHM. W mieście znajdują się zakłady z branży metalowej oraz meblowej.

Warto zobaczyć:

- kościół parafialny p.w. świętego Hieronima, gotycki z XIV-XVII wieku, przebudowany w XVIII wieku
- kościół ewangelicki z XVIII wieku. Wybudowany w latach 1741-1746 z wykorzystaniem murów dawnego późnorenesansowego protestanckiego gimnazjum Schönacha. Obok kościoła neogotycka wieża dobudowana w 1846 roku. Obecnie pusty, nieużywany.
- remizę straży pożarnej z 1764 roku, w XIX wieku
- plebanie, z połowy XIX wieku
- ratusz, późnorenesansowy z XVII w. wybudowany w latach 1602-1609 w.
- komorę celną z 1935 roku
- odrestaurowany zespół architektoniczny zabytkowej starówki - późnorenesansowe, barokowe, klasycystyczne i eklektyczne kamieniczki wokół Rynku
- hotel „Pod Złotym Lwem” z 1711 roku
- domy z XVIII, XIX i początku XX wieku
- pięć kamiennych, prawdopodobnie średniowiecznych, krzyży, wmurowanych w wieżę kościoła św. Hieronima
- fontannę kolumnową z końca XIX w.
- stację meteorologiczną
- barokową tablicę pamiątkową z napisem dotyczącym zniszczeń dokonanych w trakcie przejazdu lisowczyków 6 grudnia 1620 roku
- pozostałości fosy miejskiej.

Ciekawostki:

Będąc w Bytomiu Odrzańskim trzeba koniecznie odwiedzić kota w butach, który podtrzymuje podchmielonego mieszkańca Bytomia, pomagając mu wrócić do domu oraz zejść tzw. Schodkami Rybackimi nad Odrę gdzie przy brzegu znajduje się niewielka marina. Kawalek dalej na pozostałościach dawnego mostu nad Odrą zniszczonego w 1945 roku przez wycofujących się stąd Niemców znajduje się promenada.

Cisów

(niem. *Zissendorf*) – wieś położona w powiecie nowosolskim, w gminie Kozuchów. Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1349 roku, kiedy to ówczesny właściciel, żagański mieszczanin, Peter Unglowbe część dochodów ze wsi przekazywał na rzecz szpitala św. Ducha w Kozuchowie. W 1388 roku wzmiankowano o właścicielach Nickelu i Vincencie, synach Hansa von Unruh ze Stypułowa. Ród ten władał Cisowem do drugiej połowy XVII wieku. Od około 1672 roku miejscowość należała do rodziny von Müllenau, następnie do barona von Goltz a potem do Hansa Ernesta von Kalekreuth. Na początku XX wieku majątek kupił Paul Brose. On też wybudował stylową willę i założył niewielki park obok folwarku. Ostatnim właścicielem był Otto Rodolle, który kupił Cisów w latach trzydziestych XX wieku. Po zakończeniu wojny majątek przejął PGR, funkcjonując tu do lat 90 XX wieku. W tej chwili w rękach prywatnych.

Ciekawostki:

- stylowa willa z początku XX wieku

Dąbrowa

wieś w powiecie zielonogórskim, w gminie Zabór.

Pierwsze wzmianki o miejscowości pochodzą z 1300 roku.

Utrzymana w pierwotnym charakterze zabudowa wsi stanowi cenną historycznie przestrzeń, o czym świadczy ochrona konserwatorska nad wpisanymi do ewidencji zabytków budynkami.

Dłużek

(niem. *Dolzig*) – wieś położona w powiecie żarskim, w gminie Lubsko.

- kościół ewangelicki, obecnie rzymskokatolicki pod wezwaniem Wniebowzięcia NMP, z XIV wieku, przebudowany w połowie XVIII wieku
- zespół pałacowy i folwarczny:
 - pałac, z połowy XVIII wieku, w połowie XIX wieku
 - stodoła dworska, z XIX wieku;
 - folwark, z połowy XIX wieku:
 - stodoła, chlewnia, obora-stajnia, obora, gołębnik.

Droszków

wieś w powiecie zielonogórskim, w gminie Zabór.

Pierwsze historyczne zapisy o miejscowości pochodzą z 1290 roku i świadczą o jej folwarchnym przeznaczeniu. W chwili obecnej Droszków cieszy się wielkim zainteresowaniem inwestorów budownictwa mieszkaniowego.

Dziadoszyce

(niem. *Döringau od Thuring*) – wieś położona w powiecie nowosolskim, w gminie Kozuchów.

Pierwsza wzmianka o miejscowości Durugow pochodzi z 1295 r., kiedy to biskup wrocławski zatwierdził kolegiacie głogowskiej prawo pobierania czynszu od mieszkańców wsi. Miejscowość należała wówczas do kasztelana kożuchowskiego Dietricha von Pensa. Następnym wymienianym w 1388 r. właścicielem był Petrus de Lessnaw, a potem Bernarda Beroldt i rodzina von Braun z Solnik. Rodzinie von Braunów przypisuje się budowę pałacu lub dworu, wzmiankowanego w XIX wieku, który nie dotrwał do naszych czasów. W roku 1845 jako właściciela wspomina się Friedricha Banisha, od drugiej połowy XIX w. właścicielami została rodzina von Kalckreuth a potem von Wittenau. W 1892 r. w pobliżu wsi przeprowadzono linię kolejową z Kozuchowa do Niegosławic.

Góra Kammlera

Na wzgórzach znajdujących się na wschód od miasta Żagania, niedaleko wsi Chrobrów, żył w dawnych czasach potwór, który przez miejscową ludność nazywany był Kammlerem. Tak mówi legenda ...

Wzniesienia na prawym brzegu rzeki Bóbr, w miejscu, gdzie wpływają do niego wody rzeki Kwisa, noszą do dnia dzisiejszego jego imię (Wzgórza Kammlera – Kammlerberge) i stanowią dzisiaj świetny punkt widokowy dla odwiedzających to miejsce turystów.

Grabik

(niem. *Grabig*) – wieś w powiecie żarskim, w gminie Żary u źródeł rzeki Lubszy.

Po raz pierwszy wzmiankowana w 1353 roku, była wsią wasalną majątku Żarskiego, wielokrotnie zmieniała właścicieli. Posiada dwa założenia dworskie.

Pierwszy dwór zbudowany prawdopodobnie pod koniec XIX wieku, po 1945 roku użytkowany przez Stację Oceny Roślin, jako mieszkania dla pracowników.

Drugi, także z XIX wieku znajduje się w rękach prywatnych. Obu założeniom towarzyszą zespoły folwarczne oraz parki.

Grabówek

schronisko turystyczne położone w powiecie żarskim, w gminie Tuplice przy trasie zawieszanej linii kolejowej Lubsko – Tuplice, nad zalewem Tymnicy.

Schronisko leży na niebieskim szlaku turystycznym *Jasień – Trzebiel*

Henryków

(niem. *Sprottschdorf*) – wieś w powiecie Żagań, w gminie Szprotawa, nad rzeką Szprotawą. Osada, znana w starych dokumentach, jako „villa Sprotavia”. W XIII w. uruchomiono tu młyn wodny. We wsi zachował się barokowy pałac z XVIII w.

z dobrze zachowanym portalem, barokowymi balustradami, pilastrami i gzymsami. Obecnie w rękach prywatnych.

Warto zobaczyć:

- zespół pałacowy, z XVIII wieku, z połowy XIX wieku:
 - o pałac, dwie oficyny, park, folwark.

W miejscowości znajdują się kamienne drogowskazy, datowane na XIX w., stanowiące obiekty Szprotawskiego Parku Kamiennych Drogowskazów.

Na północnej rubieży wsi rośnie historyczny pomnik przyrody Dąb Blaszak (Blaszany), mierzący w obwodzie 735 cm, a w jego pobliżu Dąb Henryk mierzący w obwodzie 635 cm.

Hawa

(niem. *Eulau*) – dawna wieś, od 1925 roku dzielnica Szprotawy położona w zachodniej części miasta wymieniona przez kronikarza Thietmara pod datą 1000 jako osada plemienia Dziadoszyców zwana Ilva bądź Ilua miejsce spotkania Bolesława Chrobrego z cesarzem Ottonem III, który podążył na zjazd w Gnieźnie.

Znajdował się tu wczesnośredniowieczny nadgraniczny gród, który posiadał strategiczne znaczenie. W jego pobliżu rozwinęła się osada targowa. Jego pozostałości były widoczne jeszcze w 1802 r. Obszar tzw. Małej Hawy, gdzie wznosił się gród, i Górnej Hawy był własnością von Kottwitzów, von Nostitzów, a od 1400 właścicieli Malomic. W 1743 hrabia Reden założył w Małej Hawie papiernię, która w 1845 została wchłonięta przez Hutę Wilhelma. Dolna Hawa od 1318 do sekularyzacji w 1810 stanowiła własność szprotawskich magdalenek.

Warto zobaczyć:

- kościół św. Andrzeja z I połowy XIII wieku, najprawdopodobniej w miejscu dawnego kultu pogańskiego boga Flinsa, którego czciła miejscowa ludność słowiańska zamieszkująca Hawę.
 - późnogotycki ołtarz szafowy – pentaptyk
 - portal z piaskowca z trójskokowymi ościeżami, spotykany jeszcze tylko w czterech kościołach na Śląsku
 - kamienna romańska chrzcielnica, która do niedawna stanowiła wsparcie dla ambony, wtopiona w betonową posadzkę.
 - brama-wieża cmentarna z XV w., murowana, od 3 kondygnacji szachulcowa.

Jabłoniec

(niem. *Gablentz*) wieś położona w powiecie żarskim, w gminie Jasień.

Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1221 roku. Wielokrotnie zmieniła właścicieli. W 1482 roku nastąpił podział na część brandenburską, należącą do Lubska i część saksońską (szlachecką). Podział istniał do roku 1815.

Warto zobaczyć:

- kościół ewangelicki, obecnie rzymskokatolicki filijalny pod wezwaniem św. Anny, barokowy z lat 1717-1719.
 - ambona z 1742 roku; tablica upamiętniająca siedmioro nowonarodzonych dzieci, zmarłych na skutek klątwy rzuconej na ich ojca Otto Georga von Wiedebacha, przez uwiedzioną chłopkę.

Jagłowice

wieś położona w powiecie żarskim, w gminie Tuplice.

Jasień

(niem. *Gassen*) miasto nad rzeką Lubszą w powiecie żarskim, siedziba gminy miejsko-wiejskiej.

Pod względem historycznym Jasień leży na Dolnych Łużycach.

Pierwsze wzmianki o miejscowości pochodzą z 1000 roku kiedy to cesarz Otton III

przekazał w dokumencie wystawionym w Akwizgranie klasztorowi w Nienburgu osadę wiejską Gozenna. W następnych wzmiankach pochodzących z lat 1012, 1170 oraz 1216 – wymieniana była jako wieś Gozewa. W latach 1321–1642 wieś Jasień (Gassen) pozostała w rękach rodziny von Wiedebach jako dobro szlacheckie.

W 1652 r. Rudolf von Bunau sprowadził ze Śląska i Moraw prześladowanych za wiarę protestantów i przekazał im zniszczone w czasie wojny 30-letniej (1618–1648) gospodarstwa jasięńskie. 24 stycznia 1660 r. książę sasko-merseburski, Christian I, nadał Jasieniowi prawa miejskie. Dzięki temu dawna wieś zyskała m.in. prawo mili (zgodnie z którym w pasie o szerokości 1 mili wokół miasta wszystkie targi, składy, karczmy, piekarnie itp. były jego własnością), przywileje cechowe oraz samorząd miejski.

W ciągu następnych 150 lat majątek przechodził z rąk do rąk. W latach 1764–1780 wybudowano w mieście pałac wraz z zabudowaniami folwarcznymi i ogrodem. W 1881 r. miasto odkupiło od właścicieli dobra przeznaczając pałac na ratusz. Od września 1944 do 12 II 1945 znajdował się tu obóz pracy - filia niemieckiego obozu koncentracyjnego Groß-Rosen. Więźniowie zatrudnieni byli przede wszystkim w miejscowych zakładach lotniczych Focke-Wulf wytwarzających elementy samolotów.

W mieście warto zobaczyć:

- kościół ewangelicki, obecnie rzymskokatolicki parafialny pod wezwaniem Matki Bożej Różańcowej, z pierwszej połowy XVIII wieku, kilkakrotnie przebudowywany z barokowym, drewnianym stropem przeniesionym z rozebranego kościoła ewangelickiego w Kożuchowie oraz kamiennym krzyżem z inskrypcją z 1813 r., wykonanym z połówki kamienia młyńskiego mierzącym 37 cm wysokości, 35 cm szerokości i 8 cm grubości,
- pałac, wybudowany w latach 1764–1780, obecnie w prywatnych rękach,
- dobrze zachowany zespół urbanistyczny oraz zabudowa pochodząca z XVIII w., XIX w. i początków XX wieku.

Ciekawostki:

- trójkątny rynek.

Kielcz

(*niem. Költzsch*) wieś w powiecie nowosolskim, w gminie Nowa Sól nad rzeką Odrą u ujścia rzeczki Biała Woda.

Pierwsze wzmianki o wsi pojawiły się w 1295 roku (Kelz). Wieś wchodziła w skład domeny królewskiej miasta Nowej Soli. W latach międzywojennych XX wieku wybudowano kilkanaście schronów bojowych i biernych, będących częścią fortyfikacji Pozycji Środkowej Odry (budowę umocnień kontynuowano również w 1944 r.).

Warto zobaczyć:

- wiatrak koźlak, drewniany, z XIX wieku.

Konin

(*niem. Konau*) – wieś położona w północnej części Borów Dolnośląskich w powiecie załęskim, w gminie Iłowa.

Wymieniony po raz pierwszy w kronikach w 1346 r. Został zasiedlony w połowie XIII wieku przez niemieckich kolonistów. Dawna nazwa wsi „Conen” czyli „Konie” sugeruje jednak, iż była ona wcześniej zamieszkała przez ludność słowiańską. W tym czasie część

gruntów była w posiadaniu rodu von Pack (Bock), von Hackeborn i von Biberstein z Żar. Rody von Pack i Biberstein posiadają grunty w Koninie do 1443 roku. Od roku 1467 wymieniane są nazwiska rodzin von Kottwitz, von Melhose, von Nechern, von Promnitz, von Oppel, von Schellendorf, von Strutz, pani von Gersdorf i pani von Stephany, obie z domu von Strutz, rodziny Wanger, Zuhlte, Heinze, Grossmann, Bothe, Schencke. Na początku II wojny światowej (od 26 sierpnia 1939 do kwietnia 1940) w Koninie istniał obóz przejściowy dla jeńców wojennych, wchodzący w skład kompleksu hitlerowskich obozów jenieckich w okolicy Żagania.

Warto zobaczyć:

- kościół filialny pod wezwaniem św. Bartłomieja, z XVI w. w miejscu drewnianej budowli sakralnej istniejącej już w XIII w. Przebudowany w XVI i XVII wieku. Wystrój świątyni kościoła renesansowy i barokowy, najcenniejszy jest zdekompletowany późnogotycki tryptyk Mistrza ołtarza z Gościszowic z 1506 roku,
- w pobliżu świątyni znajduje się zabytkowa kaplica z późnorenesansowym portalem z 1624 roku.

Ciekawostka:

Gospodarstwo Rolne Rodziny Anklewicz:- stuhektarowe gospodarstwo położone na skraju Borów Dolnośląskich, pełnych grzybów jagód jak i grubej zwierzyny, poza prowadzeniem hodowli danieli, jeleni, muflonów korzystając z tego geograficznego położenia, zajmuje się również skupem, przetwórstwem oraz eksportem runa leśnego.

Kozuchów

(niem. *Freystadt in Schlesien*) miasto w powiecie nowosolskim, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Kozuchów, należy do najstarszych miast Dolnego Śląska, zawdzięczając rozwój położeniu na szlaku handlowym Wrocław - Szczecin. Pierwsza udokumentowana wzmianka pochodzi z 1273 roku (Cosuchov), choć prawdopodobnie istniał tu gród już w czasach plemienia Dziadoszan. Prawa miejskie osada targowa uzyskała ok. 1291.

W latach 1397-1467 stolica udzielnego księstwa głogowsko - zagańskiego. Od XIV do XVI w. miasto było ośrodkiem sukiennictwa, garbarstwa, garncarstwa i piwowarstwa. Upadek miasta nastąpił podczas wojny trzydziestoletniej. W XIX w. stało się lokalnym ośrodkiem przemysłowo-handlowym, powstała tu fabryka maszyn rolniczych i zakłady ceramiczne.

Warto zobaczyć:

- zespół urbanistyczno-krajobrazowy miasta, z połowy XIII-XIX wieku z kamienicami na parcelach z XII w., kościołem, zamkiem i ratuszem oraz dość dobrze zachowanymi murami obronnymi.
- kościół parafialny pod wezwaniem Oczyszczenia NMP, z XIII (według legendy miał powstać z fundacji Bolesława Krzywoustego już w 1125 roku), wielokrotnie przebudowywany,
- kościół filialny pw. Świętego Ducha, z XIV wieku,
- zespół Stacji Maryjnych przy drodze do Mirocina (5 kapliczek przydrożnych), z XVII w.
- cmentarz ewangelicki pod wezwaniem Świętej Trójcy - lapidarium – założony w XVII wieku. Mieści się tu ponad 200 zabytkowych płyt nagrobnych z XVII, XVIII oraz XIX wieku.
 - 14 kaplic grobowych

- park miejski, z końca XIX wieku
- zamek, koźuchowska rezydencja powstała w XIII-XIV w. i posiadała różne przeznaczenie tak jak i różnych właścicieli. Zamek był rezydencją książęcą, klasztorem zakonu karmelitów, zbrojownią i siedzibą najznakomitszych rodów. Dawna gotycka wieża została przebudowana i wkomponowana w zachodnie skrzydło a cały zamek uległ mocnej przebudowie przez ostatnich właścicieli zamku – zakon karmelitów.
- mury obronne, pierwszy wieniec kamiennych murów powstał na przełomie XIII i XIV w. i otaczała go szeroka na 20 m fosa. W XV w. został wzniesiony cały pierścień fortyfikacji.
- baszta Krośnieńska – w północno-zachodniej części miasta była bramą, przez którą prowadziła droga w kierunku Krosna Odrzańskiego.
- ratusz, w stylu późnogotyckim z 1489 r., wielokrotnie przebudowywany w latach 1554, 1637, 1769 po kolejnych pożarach miasta. W XIX w. uległ przebudowie nadającej mu neoklasykistyczny charakter. W latach 1963-1969 odbudowany na pozostałościach ściany gotyckiej od strony północnej i XIX-wiecznej neoklasykistycznej ściany wschodniej. Relikty te połączono z nowoczesną współczesną architekturą. Gotycka wieża ratuszowa została również odbudowana po tym jak się zawaliła w 1963 r.
- zespół pałacowy
 - pałac; park dworski, obecnie im. Poniatowskiego
- wieża ciśnień, powstała w 1908 roku w najwyższym punkcie miasta
- wieża kościoła ewangelickiego – pozostałość jednego z sześciu „kościółów łaski”, stojąca samotnie w pobliżu starówki z 1826 roku.
- figura Maryjna z 1736 roku,
- figura świętego Jana Nepomucena z 1715 roku

Kunice

dawniej Kunice Żarskie (*niem. Kunzendorf*) dzielnica miasta Żary zlokalizowana na południowo-wschodnim krańcu miasta.

Pierwsza wzmianka dotycząca Kunic pochodzi z 1346 roku i jest w niej mowa o kościele parafialnym. W tym czasie Kunice były wsią parafialną podległą żarskiemu duchownemu. Prawdopodobnie około 1463 roku Kunice stały się własnością klasztoru augustianów z pobliskiego Żagania. Żagańscy bracia od świętego Augustyna wiodarzami Kunic byli aż do 1810 roku. Rozwój Kunic postępował w tym okresie niezwykle dynamicznie. Świadczy o tym nie tylko potęga kunickiej świątyni, ale i rozpoczęcie produkcji szkła oraz wydobycia z miejscowych złóż węgla brunatnego na skalę przemysłową. Obecnie pokłady węgla brunatnego i iłów ceramicznych nie są eksploatowane.

W 1958 roku Kunice zyskały status osiedla, a w 1969 uzyskały prawa miejskie, po czym z dniem 01.01.1973 roku zostały włączone w obręb administracyjny miasta Żary.

Warto zobaczyć:

- kościół ewangelicki, obecnie rzymskokatolicki pw. Matki Boskiej Szkaplerznej, z 1895 roku, wybudowany na miejscu średniowiecznej świątyni. Wewnątrz ambona i ołtarz z 1740, które zostały tu przeniesione z kaplicy zamkowej
- plebania z XVIII wieku, nakryta dachem naczółkowym.

Lipsk Żarski

(*niem. Liebsgen*) wieś położona w powiecie żarskim, w gminie Jasień nad rzeką Lubsza.

Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z roku 1381. Wielokrotnie zmieniała właścicieli. We wsi zobaczyć można resztki ogrodzenia i parku krajobrazowego – pozostałości po XIX wiecznym pałacu.

Lisia Góra

(niem. *Liesegar*) wieś położona w powiecie żarskim, w gminie Jasień, nad rzeką Lubsza. Pierwszy raz wzmiankowana w 1381 r., była wtedy własnością rodu von Biberstein. Wielokrotnie zmieniała właścicieli.

W południowo – zachodniej części wsi dostrzec można park krajobrazowy i budynki gospodarcze pozostałe po założeniu dworskim.

Przez Lisią Górę przechodzi południk geograficzny 15° dł. geograficznej wschodniej.

Lubsko

(daw. *Zemsh*, niem. *Sommerfeld*, łuzycyckie: *Zemř*) – miasto nad rzeką Lubszą w powiecie żarskim, siedziba gminy miejsko-wiejskiej.

Pierwsza historyczna wzmianka o mieście pochodzi z 1258 roku. Historycznie przynależy do Dolnych Łuzyc, choć w średniowieczu sięgały tu także granice Dolnego Śląska, a w międzyczasie także wpływy Korony Czeskiej. Ostatnim księciem z dynastii Piastów władającym Lubskiem był Jan II Szalony, który ostatecznie utracił miasto w 1482 na rzecz Brandenburgii, z którą się znalazło później w granicach Prus w 1701 i Niemiec w 1871r. W latach 1543 do 1808 było miastem prywatnym, w rękach rodów: Packów, Kottwitzów, Bredelów i Beerfeldów. W połowie XIX wieku intensywnie rozwija się przemysł włókienniczy i ceramiczny.

W mieście znajdują się zabytki:

- układ przestrzenny miasta z XIII w.,
- kościół parafialny pod wezwaniem Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny, gotycki z połowy XIII wieku, XIV–XV w.,
- kaplica cmentarna
- zamek, z 1570 roku, XVIII wieku, XIX wieku, obecnie dom pomocy społecznej
- baszta – wieża Bramy Żarskiej, gotycka z XIV/XV wieku, 1935 roku
- ratusz, renesansowy z 1580 roku
- domy z XVIII i XIX wieku
- remiza,
- cmentarz żydowski
- kościół ewangelicki, obecnie rzymskokatolicki pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa, neogotycki.

Ciekawostka:

W parku miejskim i w okolicznych lasach wiosną zakwitają kobierce śnieżycy wiosennej.

Łazy

wieś położona w powiecie żarskim, w gminie Tuplice.

Łęknica Kopalnia Babina

Podczas zlodowacenia środkowopolskiego powstała morena czołowa mająca kształt podkowy o długości około 40 km i szerokości 3 do 5 km. nosząca dzisiaj nazwę Łuku Muzakowa. Krańce jej sięgają Tuplic po polskiej stronie i Klein Kolzig po stronie niemieckiej. Jest to jedyna morena czołowa na Ziemi widoczna z kosmosu; przez jej środek płynie

Nysa Łużycka. W obszarze na północ od Nowych Czapli znajduje się najwyższe wzniesienie 182,8 m n.p.m.

W celu ochrony tego szczególnego tworu geologicznego 27 września 2001 roku powstał Park Krajobrazowy Łuk Muzakowa o powierzchni 18,2 tys. ha (niem. *Muskauer Faltenbogen*). Na obszarze parku występuje największe w Polsce „pojezierze antropogeniczne”, powstałe na skutek eksploatacji węgla brunatnego, glin, żwiru i piasku, prowadzonej tu do lat 70 XX wieku.

17 września 2011 roku Łuk Muzakowa uzyskał certyfikat Geoparku Europejskiego, obejmujący zarówno polską, jak i niemiecką część geoparku. Od 2011 roku, geopark – jako jedyny w Polsce – należy do Światowej Sieci Geoparków, zrzeszającej geoparki narodowe o statusie Światowego Geoparku UNESCO.

W bezpośrednim sąsiedztwie miasta Łęknicy, w południowej części Łuku Muzakowa utworzono ścieżkę geoturystyczną, położoną w obszarze dawnej, podziemnej i odkrywkowej eksploatacji węgla brunatnych oraz ilów ceramicznych o nazwie „Dawna Kopalnia Babina”.

Wydobycie węgla brunatnego w Babinie na skalę przemysłową rozpoczęto w 1921 roku i prowadzono metodą głębinową za pomocą szybów „upadowych” a także odkrywkowo. Rekordowe odkrywki rozpoczęto w latach 60 XX wieku, a największą pozostałością po tym okresie jest wyrobisko „C” (zbiornik Afryka na trasie geoscieżki). Kopalnię „Babina zamknięto w 1973 roku. Pozostały po niej zmiany krajobrazu: hałdy, wyrobiska i pozostałości po zabudowaniach kopalnianych.

Łęknica – Park Mużakowski

(niem. *Park von Muskau, Muskauer Park lub Fürst-Pückler-Park*) – park zajmujący 728 ha powierzchni po obu stronach rzeki Nysy Łużyckiej, która stanowi granicę polsko-niemiecką. Polska część parku znajduje się w powiecie zarskim, w gminie Łęknica. Jest to największy park w stylu angielskim na terenie Polski. Park Mużakowski jest częścią Parku Krajobrazowego Łuk Muzakowa oraz Geoparku Łuk Muzakowa.

Po stronie polskiej znajdują się 522 ha całego założenia, a po stronie niemieckiej 206 ha. Centralna część parku z zabudowaniami rezydencjalnymi znajduje się po zachodniej stronie rzeki przy niemieckiej miejscowości Bad Muskau, polska część leży przy miejscowości Łęknica. Każda z części zarządzana jest osobno zgodnie z przynależnością państwową. Założycielem parku był książę Hermann Ludwig Heinrich von Pückler-Muskau, który był podróżnikiem i wielbicielem parków krajobrazowych. W 1811 r. odziedziczył, po zmarłym ojcu, posiadłość w Muskau złożoną z zamku i otaczającego go parku. Pierwszego maja 1815 r. Pückler wydał list otwarty do mieszkańców Muskau, w którym prosił o pomoc w zakładaniu parku przypałacowego w stylu angielskim. W latach 1815–1845 rezydencja rozrosła się w rozległe założenie parkowe w stylu krajobrazowym. Przemodelowano teren (wyburzono zabudowania wiejskie), wybudowano liczne obiekty oraz mosty przez Nysę, nasadzone tysiące drzew i krzewów. Całość została perfekcyjnie wpisana w naturalne wnętrze doliny rzeki. W realizacji tego projektu brali udział: Karl Friedrich Schinkel, (niemiecki architekt, urbanista, projektant i malarz, jeden z wybitniejszych twórców klasycyzmu w Królestwie Prus, tworzący także w stylu arkadowym), August Schirmer (malarz), John Aday Repton (angielski architekt) oraz Jacob Heinrich Rehder (ogrodnik).

Pogłębiający się kryzys finansowy, spowodowany pracami na tak ogromną skalę oraz podróżniami księcia, zmusił go do sprzedaży majątku. Z koncepcji obejmującej ponad 700 ha, zrealizowano nieco ponad 250 ha. W 1845 roku książę sprzedał posiadłość w Muskau i przeniósł się z byłą żoną Lucie do Branitz koło Chociebuża, gdzie rozpoczął tworzenie kolejnego parku. Kolejnym właścicielem Parku Muzakowskiego był książę Fryderyk Niemiecki, który kontynuował prace związane z jego tworzeniem. We wschodniej części parku Eduard Petzold (niemiecki architekt krajobrazu, twórca licznych założeń parkowych i ogrodowych, utrzymanych w nurcie malowniczym stylu krajobrazowego) wykonał arboretum, w którym znajduje się prawie 3000 gatunków roślin drzewiastych i krzewiastych. W 1883 (po śmierci księcia w 1881 roku), posiadłość przejęła rodzina von Arnim, która kontynuowała dzieło swoich poprzedników. W latach 1886–1888 w miejscu, które Pückler przeznaczył na wzniesienie kaplicy grobowej powstało mauzoleum, dla zmarłej tragicznie żony hrabiego von Arnim. W pierwszych latach XX wieku w centralnej kompozycji parku ustawiono pomnik ku czci jego twórcy księcia Hermana von Pücklera. W 1945 roku rodzina von Arnim została wysiedlona.

W czasie II wojny światowej park i wiele budynków parkowych (w tym główna rezydencja, Nowy Zamek) uległo zniszczeniu. Podczas działań frontowych na Nysie Łużyckiej zostały wysadzone historyczne mosty.

Od lat 80 XX stulecia Polska i Niemcy objęły park wspólnym programem rewaloryzacji i realizują go sukcesywnie do chwili obecnej.

1 maja 2004 roku polska część parku została uznana za pomnik historii a 2 lipca 2004 roku Komitet Światowego Dziedzictwa UNESCO zdecydował jednomyślnie o wpisaniu Parku Muzakowskiego na Listę światowego dziedzictwa UNESCO. W roku 2019 Geopark Łuk Muzakowa otrzymał tytułu Lubuskiej Perły Turystycznej oraz certyfikat Polskiej Organizacji Turystycznej.

Łęknica

(niem. *Lugknitz, łuz. Wjeska*) – miasto, w powiecie żarskim, nad Nysą Łużycką, siedziba gminy miejskiej.

Pod względem historycznym Łęknica leży na Górnych Łużycach.

Od 31 marca 1940 do 1945 r. osada o nazwie Wendyjska Wieska stanowiła prawobrzeżną dzielnicę Muskau (*Bad Muskau*), które prawa miejskie posiadało od 1452 r. Po zakończeniu II wojny światowej i ustaleniu granicy polsko – niemieckiej na Nysie Łużyckiej, nastąpił ponowny podział; część pozostała po polskiej stronie została samodzielną miejscowością bez praw miejskich, dając początek powojennej Łęknicy.

Pierwszymi mieszkańcami byli tu osadnicy wojskowi, a po jej rozminowaniu przez jednostkę saperów we wrześniu 1945 zaczęli przybywać mieszkańcy z centralnych województw Polski, Polacy powracający z robót przymusowych, repatrianci z Francji, Belgii i Związku Radzieckiego.

Miejscowość wielokrotnie zmieniała nazwę: była to Łuknica, a następnie Ługnica i Łęknice. Nazwę Łęknica otrzymała w 1956 roku, 1 stycznia 1969 roku decyzją Wojewódzkiej Rady Narodowej uzyskała prawa miejskie. Ranga miasta znacznie wzrosła, gdy 2 lipca 2004 roku Komitet Światowego Dziedzictwa Kultury jednomyślnie uznał leżący na terenie gminy Park Muzakowski za obiekt światowego dziedzictwa kultury UNESCO.

Dało to bodziec do rekultywacji obszarów parku po obu stronach Nysy Łużyckiej. Przeprowadzono remont zamku i innych obiektów po stronie niemieckiej, co zaowocowało wzrostem zainteresowania ze strony turystów. Niebagatelne znaczenie miało również otwarcie granicy polsko – niemieckiej ułatwiające przemieszczanie się po całym obszarze parku. Na obszarze gminy znajduje się także rezerwat przyrody Nad Młynską Strugą chroniący drzewostan lasów grądowych i łągowych. Poza tym Gmina Łęknica wchodzi w skład polsko-niemieckiego Parku Krajobrazowego Łuk Muzakowa (Muskauer Faltenbogen), jednego z czterech na świecie Geoparków transgranicznych zaliczonych przez UNESCO do Listy Geoparków Światowych.

W mieście warto zobaczyć:

- zespół pałacowy „Belweder”, ul. Wojska Polskiego 2:
 - pałac, obecnie miejski ośrodek kultury, z 1925 roku
 - park, z XIX wieku, w 1925 roku.

Ciekawostki:

- w miejscowej garncarni od wieków wyrabia się łużycką kamionkę w kolorze błękitnym i brązowym,
- w pobliżu mostu granicznego znajduje się jeden z większych w zachodniej Polsce bazarów obsługujący głównie mieszkańców Niemiec.

Machów

wieś w powiecie żagańskim, w gminie Żagań, nad rzeką Bóbr, będąca częścią Bożnowa.

Małaszowice

wieś w powiecie nowosolskim, w gminie Bytom Odrzański.

Mały Bożnów

Na terenie gminy Żagań prawdopodobnie na polecenie Henryka Brodatego, kasztelan żagański lub jego następcy na urządzie prowadzili akcję kolonizacyjną. W rezultacie tych działań zasiedlone zostały znaczne obszary puszczy na wschód od rzeki Bóbr po Kozuchów-Szprotawę. Akcja zagospodarowania puszczy granicznych przypada na wiek XIII.

W wyniku tych działań powstały nowe wsie w tym Bożnów, który jest podzielony na dwie części. Mały Bożnów to część książęca od strony Żagania gdzie był zlokalizowany folwark, który na przestrzeni lat zmieniał właścicieli. Do tej części należą domy w piasku, a także niektóre domostwa w części południowo-zachodniej przy Żaganiu.

Nowa Rola

wieś położona nad rzeką Tymnicą w powiecie żarskim, w gminie Tuplice.

Do 2008 roku istniał tu przystanek kolejowy zbudowany w 1897 roku.

Warto zobaczyć:

- kościół ewangelicki, obecnie rzymskokatolicki filialny pw. NMP Królowej Polski, neoklasycystyczny z 1867 roku, zbudowany na miejscu kościoła z XIII w.
 - ogrodzenie, z połowy XVIII wieku; lamus, z połowy XVIII wieku.

Nowa Sól

(niem. *Neusalz an der Oder*) – miasto będące jednocześnie siedzibą powiatu nowosolskiego, gminą miejską i siedzibą gminy wiejskiej Nowa Sól, zlokalizowane wale Trzebnickim, nad Odrą. Trzecie, co do wielkości miasto woj. Lubuskiego, wraz z Zieloną Górą i Sulechowem tworzy Lubuskie Trójmiasto.

Nowa Sól jest członkiem Związku Miast Polskich.

W mieście wytyczono podstrefę Kostrzyńsko-Słubickiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej. Osada, która powstała w XVI wieku, z powodu groźnych wylewów rzeki kilka razy zmieniła lokalizację. Od samego początku związana była z przemysłem oczyszczania soli, w 1553 powstała, oparta na importowanej soli dostarczanej tu drogą wodną, duża warzelnia, która była czynna do początku XVIII wieku.

Nowa Sól prawa miejskie otrzymała dopiero w roku 1743. W 1774 powstała manufaktura lniarska założona przez braci czeskich. Od XIX wieku, Nowa Sól znów stała się miejscem, gdzie dynamicznie rozwijał się przemysł, uruchomiono połączenia kolejowe, powstały fabryki nici, kleju, huta żelaza. U progu XX wieku uruchomiono tu także dużą stocznię rzeczną, a wraz z nią port przeładunkowy.

Od 1815 roku miasto leżało w granicach rejencji legnickiej w prowincji Śląsk. Od 1871 stanowiło część Niemiec. W czasie II wojny światowej Niemcy wykorzystali miasto jako dogodny punkt przy tworzeniu kilku obozów pracy przymusowej, w tym filii jednego z najbardziej znanych, który zapisał się niechlubnie na kartach historii – Gross-Rosen.

Po wojnie Nowa Sól znana była z produkcji włókienniczej z Nadodrzańskich Zakładów Przemysłu Lniarskiego „Odra”, posiadających halę nici syntetycznych (zakład zlikwidowano w 2002), Dołnośląskich Zakładów Metalurgicznych „Dozamet”, produkujących między innymi tubingi do budowy metra i na potrzeby kopalni węgla (zakład zlikwidowano w 1998).

Pod koniec XX wieku dynamicznie rozwinęła się produkcja figur ogrodowych, którymi zainteresowani są zwłaszcza nabywcy z Niemiec – w mieście i okolicy funkcjonowało nawet ok. 400 takich wytwórni.

Obecnie Nowa Sól jest jednym z większych ośrodków przemysłowych na zachodzie Polski. Istnieje tutaj wiele przedsiębiorstw, które działają w branży budowlanej, metalowej, maszynowej, elektrotechnicznej, spożywczej, motoryzacyjnej, elektronicznej.

W mieście rozwija się handel, usługi, powstają nowe składy, hurtownie, sklepy, stacje benzynowe. Rozwija się sektor małych i średnich firm.

Warto zobaczyć:

- zespół urbanistyczno-architektoniczny z XIX -XX w.
- kościół parafialny pw. św. Michała Archanioła, z 1596 roku, XVII-XIX wiek
- kościół ewangelicki, obecnie rzymskokatolicki filialny kościół pw. św. Barbary, z 1910 r.
- świątynia braci morawskich, obecnie szkoła, z 1747 r.
- dawna łaźnia miejska z XIX wieku/XX wiek
- willa Gruschwitza z XIX wieku/XX wiek
- sąd, obecnie rejonowy z XIX wieku/XX wiek
- pałac „Agora” z połowy XIX wieku, oranżeria z 1898 r.
- browar z 1916 roku
- zespół gazowni z połowy XIX wieku: dom dyrektora gazowni, dom głównego technologa gazowni, warsztaty, urządzenia chłodnicze i oczyszczające, kotłownia (warsztat),

- łaźnia, maszynownia, kotłownia c.o.
- zespół fabryczny „Stara Huta”, obecnie Zakłady Metalurgiczne „Dozamet”.
- magazyn solny z XVIII wieku/XIX wiek
- most podnoszony nad kanałem portowym, czynny, z 1927 r. Unikatowy w skali Europy, jedyny na obszarze Polski
- domy z XVIII, XIX i początku XX wieku
- ratusz
- cmentarz żydowski
- kościół pw. św. Antoniego 1839 roku
- zabudowa przemysłowa z przełomu XIX i XX w., m.in. Nadodrzańskie Zakłady Przemysłu Lniarskiego „Odra”
- Muzeum Miejskie

Nowe Czaple

(do 1936 *niem. Neu Tschöpeln*, 1936-1945 *Birkenstedt/Oberlausitz*) wieś położona w powiecie żarskim, w gminie Trzebień na terenie Parku Krajobrazowego „Łuk Mużakowa”. Przy rozwidleniu dróg Łęknica – Żary – Nowe Czaple znajduje się najwyższe wzniesienie po polskiej stronie parku wynoszące 182,8 m n.p.m.

W Nowych Czaplach znajduje się wejście na ścieżkę geoturystyczną, położoną w obszarze dawnej, podziemnej i odkrywkowej eksploatacji węgla brunatnych oraz itów ceramicznych o nazwie „Dawna Kopalnia Babina”.

Nowe Miasteczko

(*niem. Neustadte*) – miasto w powiecie nowosolskim, nad rzeką Biała Woda, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Nowe Miasteczko.

Historycznie miasto leży w granicach Dolnego Śląska.

Pierwsze wzmianki o mieście pojawiają się w dokumentach Henryka III głogowskiego przed 1296 rokiem. Po 1331 roku Nowe Miasteczko wraz z częścią głogowską księstwa zostało podporządkowane Koronie Czeskiej. Do 1386 roku podlegało bezpośrednio pięty księżę, później przeszło we władanie rycerza z rodu Wirsingów. W latach 1649-1776 należało do klasztoru Jezuitów w Otyniu, następnie znalazło się w dobrach księstwa zagańskiego. W XVIII w. przez miasto wiodły ważne trakty pocztowe z Drezna do Poznania i Torunia oraz do Warszawy, którym podróżowali królowie Polski August II Mocny i August III Sas. Trakt ten należał do największych na Śląsku. Dziewiętnastowieczne inwestycje kolejowe ominęły Nowe Miasteczko między innymi ze względu na zbyt wysokie ceny dyktowane przez mieszkańców za wykup gruntów pod budowę kolei. W 1871 miasto zostało częścią Niemiec. W roku 1919 utraciło prawa miejskie, które odzyskało po 26 latach w roku 1945.

Najważniejsze zabytki:

- zespół urbanistyczno-architektoniczny
- kościół parafialny pw. św. Marii Magdaleny, z XIV wieku, XV/XVI wieku; XV wieczne malowidła na ścianach, wyposażenie wnętrza barokowe
- kościół ewangelicki, obecnie rzymskokatolicki filialny pw. Opatrzności Bożej, zbudowany w latach 1784–1785
- fundamenty kaplicy, z XV wieku
- ratusz, renesansowy zbudowany w latach 1664–1665 w miejsce starszego, przebudowanego

wany w XVIII - XIX wieku; domy z XVIII, XIX i początków XX wieku
inne zabytki:

Nowe Miasteczko – Golażyn

- kościół filialny pw. św. Marcina, gotycki z drugiej połowy XIII wieku, przebudowany w XV, w połowie XVI wieku, w 1883 roku,
 - ogrodzenie z bramką, z XVI wieku
- zespół folwarczny, z XVIII - XIX wieku:
 - dwa domy mieszkalne; budynek mieszkalno-gospodarczy; obora, chlewnia, stodoła

Ochla - patrz opis w Trasie nr 1, str 16

Pasterzowice

wieś położona w powiecie zagańskim, w gminie Szprotawa.

Pierwsza źródłowa wzmianka o Pasterzowicach (Villa Pastoris) pochodzi z 1283 roku. Tamtejsze dobra rycerskie należały wtedy do Ulricha Syblera. W 1294 r. majątek kupił Nicolaus von Osla, który odsprzedał go Ottonowi i Arnoldowi von Petzold. W 1315 roku Pasterzowice przeszły w ręce klasztoru magdalenek, świeżo przeniesionych z Bytomia Odrzańskiego do Szprotawy.

W gestii klasztoru pozostawały do 1820 roku, kiedy przejął je rząd pruski. Od tej pory w rękach kolejno: porucznika Samuela Burger, księcia Acerenza Dignatelli, Hermana i Izabeli Steinert, Erwina Gossmann, Herberta Caje.

Warto zobaczyć:

- zespół pałacowy:
 - pałac, neobarokowy z 1890 roku; jest to piętrowy budynek, kryty dachem mansardowym
 - XVIII wieczny park o powierzchni 2,4 ha, przebudowany w XIX w.

W majątku od 1945 r. mieściła się administracja Państwowych Nieruchomości Ziemskich (potem PGR), a od 1969 r. Stacja Hodowli Roślin. Remonty przeprowadzone w latach 60. i 80. nie zmieniły architektury obiektu. Duży remont z renowacją elewacji przeprowadził obecny prywatny właściciel.

Pleszówek

Dzielnica Nowej Soli

W przeszłości wieś Koserz (niem. Kusser), powstała prawdopodobnie pod koniec XIII w. Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1305 roku, w tym czasie była własnością rodziny Rechenbergów. W połowie XVI w. wchodzi w skład cesarskiej domeny solnej. W 1563 r. wchodzi w skład dóbr ziemskich warzelnii soli w Nowej Soli. W 1928 r. przyłączona jako dzielnica do Nowej Soli. Obecnie Pleszówek od pochodzenia pierwszych polskich powojennych osadników, którzy przyjechali tu z Pleszewa.

Proczki

osada leśna w powiecie zielonogórskim, w gminie Zabór.

Miejscowość wchodzi w skład sołectwa Zabór.

W Proczkach znajduje się rodzinna Winnica „Na leśnej polanie”, na której pierwsze nasadzenia nastąpiły w 1999 r. Właściciele winnicy prowadzą także działalność agroturystyczną.

Przytok

(niem. *Pritttag*) wieś w powiecie zielonogórskim, w gminie Zabór.

Przytok po raz pierwszy wymieniony został w 1408 r. w dokumencie żagańskiego Jana I, należał on wtedy do rodu von Quoss. W 1426 r. bracia Quossowie zostali pojmani i straceni za rozboje i oddani, w zamian za pomoc w schwytaniu poprzednich właścicieli, Hinzowi von Schoffowi. W ciągu następnych wieków wielokrotnie zmieniał właścicieli.

Warto zobaczyć:

- kościół ewangelicki, obecnie rzymskokatolicki pw. Wniebowzięcia NMP, klasycystyczny z XVIII/XIX w.
 - zespół pałacowy, z połowy XVIII w., w XIX wieku:
 - pałac neorenesansowy z XIX w.; brama wjazdowa; czworak; park

Ciekawostki:

W Przytoku znajduje się 9-dołkowe pole golfowe, a także jedna z najciekawszych golfowych stref treningowych w Polsce.

Sieclborzyce

(niem. *Ruckersdorf*)– wieś położona, w powiecie Żagań, w gminie Szprotawa. Miejscowość położona jest na obszarze Wału Trzebnickiego, do którego należą Wzgórza Dalkowskie, jako fragment mezoregionu o powierzchni zafalowanej wzniesionej do 160 m n.p.m.

Sieclborzyce są typem wsi tak zwanych łanów leśnych. Została założona przez kolonistów niemieckich ok. 1220-1250, prawdopodobnie na miejscu istniejącej już osady polskiej. Wieś po raz pierwszy wzmiankowano w 1273 r. jako „Villa Rodgari”. Przez wieki należała do dystryktu Żagańskiego. Pod względem powierzchni uchodziła za największą wieś w dawnym Księstwie Żagańskim.

Wschodnia oraz północna granica wsi stanowiła jednocześnie granicę księstwa, której przebieg wyznaczały legendarne Wały Śląskie (Chrobręgo). W późnym średniowieczu wieś składała się zasadniczo z trzech folwarków: zamkowego, kościelnego i szprotawskiego.

Wśród właścicieli Sieclborzyc można wymienić: (rycerza?) Rodgier'a, ród von Knobelsdorff, von Promnitz, von Unruh, von Schonaich, von Reuss, von Cosel, Francke i Matschke. W 1776 roku w czasach hrabiego Reuss założono kolonię Rusinów. Stąd dawna nazwa Reussenfeldau. Podczas okupacji niemieckiej Sieclborzyce zmieniły nazwę na Rueckersdorf, a po wyzwoleniu przyjęły nazwę Domardz.

Z historii wieś znana była z buntów chłopskich przeciwko swoim panom i bardzo dużym obciążeniom pańszczyźnianym w XVIII wieku. Po wojnie zaludniona przez osadników przybyłych z różnych stron kraju (najczęściej z Polski centralnej) oraz województwa tarnopolskiego i lwowskiego.

Warto zobaczyć:

- kościół filialny pw. Matki Boskiej Częstochowskiej, wczesnogotycki z 1260 roku, XIV, 1508 roku i później
- dawny cmentarz przy kościele, z połowy XIII wieku
 - ogrodzenie z bramą, murowane z XV roku, XVIII wieku
- zespół pałacowy z XVI wieku, XVIII wieku, XIX wieku
 - pałac, z XVI wieku, XVIII wieku, XIX wieku; dom mieszkalny; obora; brama wjazdowa; park; kaplica rodowa rodziny Francke z zachowanym herbarzem

Siedlec

(*niem. Zelz*) wieś położona w powiecie żarskim, w gminie Trzebiel.

Nazwa miejscowości w obecnie używanej formie *Siedlec* pojawia się w łacińskim dokumencie z 1257 roku. Wieś wasalna majątku w Brodach.

W części środkowej zachowały się resztki zabudowy folwarcznej i parku krajobrazowego.

Siodło

wieś w powiecie żarskim, w gminie Żary.

Stara wieś łużycka, wzmiankowana w 1260 roku. W rozplanowaniu jest to mała, zwarta wielodrożnica, z zabudową z przełomu XIX–XX w. (dwa domy z XVIII–XIX wieku) oraz ruinami cegielni. Nadal czynny jest tu XIX-wieczny cmentarz.

Stara Wieś

(*niem. Alte Fahre*) wieś w powiecie i gminie Nowa Sól, nad rzeką Odrą.

Osada powstała przy dawnej przeprawie przez Odrę w połowie XVI wieku. Przeprawę używano głównie do przewozu drewna opałowego z lasów na prawym brzegu Odry.

Wybudowanie w pobliżu wsi mostu na Odrze w 1871 roku zahamowało jej rozwój.

Współcześnie w Starej Wsi od 1985 roku znajduje się pokoleniowe gospodarstwo winiarskie: Winnica „Kinga”

Dzięki staraniom właścicieli winnicy lubuskie wino gronowe zostało wpisane w 2006 r. na Listę Produktów Tradycyjnych Ministerstwa Rolnictwa. Oprócz win, wytwarza się tutaj także octy winne, kiszzone liście winorośli i marynowane grona. Atrakcją kulinarną są gołąbki w liściach winnych i ryby macerowane w winie, które są serwowane podczas degustacji w starym, klimatycznym budynku, nazywanym „Rybakówką”.

Stypułów

(*niem. Herwigsdorf*) – wieś położona nad rzeką Brzeznica, w powiecie nowosolskim, w gminie Kozuchów.

Pierwsze wzmianki o wsi Stypułów pojawiły się w 1295 roku (Stiplow). Prawdopodobnie w końcu XIV w. rozległa wieś uległa podziałowi na dwie części - dolną, środkową, później górną, które miały różnych właścicieli między innymi z rodów von Knobelsdorff, von Unruh i von Schlichtyng i odmienną historię.

Warto zobaczyć:

Stypułów Dolny:

- kościół pod wezwaniem św. Jadwigi, gotycki z XIV-XVI w. z kamiennym murem, pochodzącym ze średniowiecza
- zespół pałacowy, XVII, XIX wieku:
 - pałac klasycystyczny z XIX wieku, park

Stypułów Górny:

- zespół folwarczny, z połowy XIX wieku
 - oficyna, czworak

Stypułów Średni:

- dwór renesansowy z XVI w.
- park, z końca XIX wieku

Szprotawa

(niem. *Sprottau*) – miasto położone nad Bobrem i Szprotawą, w powiecie żagańskim, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Szprotawa.

Pod względem historycznym Szprotawa leży na Dolnym Śląsku.

Jedną z dzielnic Szprotawy jest Hawa wymieniona przez kronikarza Thietmara pod datą 1000 jako osada plemienia Dziadoszyców zwana Ilva bądź Ilua miejsce spotkania Bolesława Chrobrego z cesarzem Ottonem III, który podążał na zjazd w Gnieźnie.

Przywilej lokacyjny na prawie średzkim otrzymała Szprotawa ok. 1260 roku z rąk księcia Konrada Głogowskiego, który otoczył miasto murami. Gród leżał na skrzyżowaniu szlaków komunikacyjnych, przez co szybko otrzymał liczne przywileje m.in. prawo mili i wolny targ solą. Najprężniej rozwijało się sukiennictwo oraz handel solą i żelazem wytapianym w miejskich kuźnicach. W czasach największej świetności Szprotawa była siedzibą Piastów głogowskich. Od 1331 pod zwierzchnictwem Czech. W II połowie XV w. stanowiła lenno węgierskie, zaś na przełomie XV i XVI wieku zarządzali tymi terenami polscy królewicze Jan I Olbracht i Zygmunt. W 1506 miasto ponownie dostało się pod zwierzchnictwo czeskie, od 1526 do 1724 było we władaniu Habsburgów, a następnie Prus. W 1746 r. miasto znalazło się w rękach królów czeskich pochodzących z dynastii Jagiellonów. Od początku XVIII nastąpił znaczny rozwój manufaktur, a w kolejnym stuleciu przemysłu m.in. metalurgicznego. W 1846 uruchomiono linię kolejową.

Podczas II wojny światowej istniały tu dwa obozy robocze dla jeńców radzieckich podlegające obozowi w Żaganii.

Najważniejsze zabytki to:

- układ przestrzenny miasta
 - kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP, XIII/XIV wiek, XV-XVII wiek
 - kościół ewangelicki p.w. Zbawiciela, z 1825 roku, powstały na fundamentach średniowiecznego zamku książęcego
 - klasztor magdalenek z XVII wieku
 - cmentarz żydowski z połowy XIX wieku
 - mury obronne z XIV wieku
 - baszta przy kościele ewangelickim
 - brama Żagańska – miejska, siedziba Muzeum Ziemi Szprotawskiej z XIV w.
 - ratusz, z lat 1583-1586, w XVII-XIX wieku
 - domy z XVI, XVII, XVIII, XIX wieku
 - szkoła ewangelicka z 1773 r.; szkoła katolicka z 1598 roku, XVIII w. /XIX w.
 - budynki w zespole rzeźni
 - ubojnia, z lat 1888-89
 - chłodnia i aparatornia, z 1909 roku
 - budynek administracyjno-mieszkalny, z lat 1888-89
- Zabytki dzielnicy Szprotawa – Hawa
- kościół filialny pod wezwaniem św. Andrzeja, z połowy XIII w., XVI-XIX wieku
 - dzwonnica-brama
- Zabytki dzielnicy Szprotawa – Puszczyków
- kościół parafialny pw. Zbawiciela Świata, z połowy XIV wieku, XIX wieku
 - cmentarz przykościelny
- Inne obiekty warte zobaczenia:

- budynki poklasztorne
- poczta
- była wieża ciśnień
- zegar słoneczny
- fontanna
- bunkier atomowy Szprotawa
- wały Śląskie
- wały Szprotawskie
- anonimowa kronika Szprotawy z XVIII wieku
- koszary w Szprotawie
- słup graniczny spod Szprotawy
- dom rodziny Heinricha Gopperta
- potrójny wiadukt w Szprotawie
- most św. Jana Nepomucena w Szprotawie
- Epitafium Bartłomieja w Szprotawie
- zespół obiektów z historyczną symboliką masońską pod nazwą Szprotawski Szlak Masoński

Świbinki

wieś położona w powiecie żarskim, w gminie Tuplice.

Początki wsi sięgają średniowiecza. Wzmianka z 1451 roku wymienia wieś, jako Nywenchyn, a z 1538 roku jako Schniblichen. Właścicielami dóbr były rody: von Kalckreuth, von Kottwitz, von Gollnitz, von Wiedebach, von Bunau, von Sack, von Zeschau, von Francois, rodziny Sattler, Gabel, Kluge, von Jagow, Kasbach.

Warto zobaczyć:

- Zespół dworski:
 - zabudowania gospodarcze, park dworski

Ciekawostki:

Przed II wojną światową i w czasie jej trwania, znajdował się tu szkoleniowy obóz żydowski „hachsza”, który przygotowywał młodych Żydów do emigracji do Palestyny.

Tarnów Bycki

wieś w powiecie nowosolskim, w gminie Bytom Odrzański.

Nieopodal we wsi Bycz, niedaleko Bytomia Odrzańskiego, na wysokości 102 m n.p.m. usytuowana jest Winnica „Hiki”. W 2006 r., na glebie piaszczysto-gliniastej, posadzono pierwsze 400 sztuk winnej latorośli. Obecnie na powierzchni 1 ha rośnie ponad 3000 krzewów następujących odmian: acolon, cabernet cortis, pinot noir, riesling, solaris, traminer i zweigelt.

Trzebiel

(niem. Triebel, łuz. Trjebule lub Trjebul, tuż po wojnie Trebuła, 1945-46 Trąby) wieś położona nad rzeczką Trzebna w powiecie żarskim, siedziba gminy wiejskiej.

Pierwsza wzmianka dotycząca miejscowości pochodzi z 1301 r. Do 1337 pozostawała w granicach piastowskiego księstwa jaworskiego, powstałego w wyniku postępującego rozbięcia dzielnicowego Polski. W 1318 r. miasto otrzymało przywilej sądowniczy. Od pierwszej połowy XIV wieku (pomiędzy 1319 r., a 1329 r.) do 1765 roku było

własnością różnych rodów rycerskich: Hackebornów, Hornów, Bibersteinów i Promnitzów. Od pierwszej połowy XIV w. do 1815 r. było też stolicą trzebielskiego państwa stanowego. Podczas wojny trzydziestoletniej (1618–1648) miasto zostało niemal całkowicie zniszczone. Po roku 1815 włączony do państwa pruskiego. W XIX w. powstały tu niewielkie zakłady przemysłowe jak huta szkła i kopalnia węgla brunatnego. Prawa miejskie utraciło po II wojnie światowej.

Warto zobaczyć:

- układ urbanistyczny z XIV–XIX wieku,
- zamek-palac, barokowo-renesansowy z XVI–XVII w., przebudowany w 1729 r.
- wieża mieszkalna „Zameczek”, z początku XIV w., przebudowana w XVI wieku
- miejskie mury obronne, fragmenty z XV wieku
- ruina baszty wieży miejskiej przy dawnej Bramie Zarskiej z połowy XIV w.
- miejsce straceń z pozostałością szubienicy studniowej z XVI wieku
- domy z XVIII–XIX wieku
- przyziemie dawnego kościoła parafialnego, z XIV w.
- przyziemie dawnego ratusza, z XVI w.
- kaplica cmentarna z I połowy XIX w.
- stacja kolejowa z 1871 r.

Tuplice

wieś w Polsce, w powiecie żarskim, siedziba gminy.

Pierwsze pisemne wzmianki o Tuplicach (Dewplicze) pochodzą z 1346 r., z annałów miśnieńskich. Osadą targową z ograniczonymi prawami miejskimi stały się w 1678 r. za sprawą Christiana Sasko - Merseburskiego. Najwcześniej znanymi właścicielami Tuplic byli bracia von Mezterode. Mateusz von Biberstein, zajmował zbrojnie Tuplice w 1495 r.

Rozkwit miasteczka nastąpił za czasów Wacława Ulryka Biebersteina w połowie XVII w. W 1678 r. Tuplice otrzymały ograniczone prawa miejskie i były miastem do roku 1954.

W 1880 r. robotnicy pracujący przy rozbudowie tuplickiego dworca kolejowego znaleźli rzymską monetę z brązu, pochodzącą z czasów cesarza Trajana (98-117). Prawdopodobnie już wtedy istniał szlak handlowy mający powiązania ze słynnym rzymskim szlakiem bursztynowym. Od XVIII wieku Tuplice słynęły ze znakomych wyrobów ceramicznych wykonywanych z surowca wydobywanego w Jagłowicach. Działała tu także odkrywkowa kopalnia węgla brunatnego, komora celna, huta szkła wytwarzająca białe szkło tafłowe.

Warto zobaczyć:

- kościół późnogotycki z połowy XIV w.
- dom szachulcowy z 1726 roku, przebudowany w XIX wieku/XX wieku
- linia kolejowa, zabytkowa z 1858 roku
- dworzec z 1871 roku.
- zabudowa z XIX i XX w.

Wierzbnica

(daw. *Wierzbnice*) – wieś w powiecie nowosolskim, w gminie Bytom Odrzański.

W Księdze uposażeń biskupstwa wrocławskiego spisanej za czasów biskupa Henryka z Wierzbna w latach 1295–1305 miejscowość wymieniona jest w zlatynizowanej formie Wirbicza.

Zabór

(niem. *Fürsteneich*, do 1936 r. *Saabor*) – wieś (dawniej miasto) w powiecie zielonogórskim, w gminie Zabór, której jest siedzibą. Miejscowość leży w Niece Zaborskiej, w pobliżu jeziora Liwno, ok. 5 km od rzeki Odry.

Najstarsze wzmianki o miejscowości, wówczas pod nazwą Saborin, pochodzą z roku 1306. Zabór otrzymał prawa miejskie w 1556 roku, lecz nie zdołał ich wykorzystać.

Wieś wielokrotnie zmieniała właścicieli, do których należeli: rodzina von Tschammer, rodzina von Dyhern, Maksymilian von Montani, Joachim Fryderyk von Blumenthal, Henryk Jan von Dünnewald, Filip Sinzendorf, Franciszek Pachta. Szczególnie wyróżniają się trzy ostatnie rodziny a mianowicie: Fryderyk August Cosel, syn Augusta Mocnego i hrabiny Cosel i jego syn Gustaw Ernest, członkowie książęcego rodu Carolat-Schonaich, natomiast ostatnią właścicielką, w latach 1918-1945 była Hermina, druga małżonka Wilhelma II.

Obecnie w pałacu mieści się Centrum Leczenia Dzieci i Młodzieży.

Warto zobaczyć:

- zespół zamkowy – pałacowo-ogrodowy:
 - barokowy zamek (pałac) z 1677 roku, przebudowany w latach 1745 i 1957,
 - folwark: trzy oficyny, oficyna (obecnie szkoła), stajnia (obecnie hotel), kostrnica, szklarnia, dwa budynki gospodarcze,
 - park
- częściowo klasycystyczna zabudowa miejscowości z początku XIX wieku,
- neogotycki kościół p.w. św. Józefa z 1908 roku,
- budynek dawnego kościoła ewangelickiego z lat 30. XX wieku.

Na specjalną uwagę zasługuje 34 hektarowa Winnica Samorządowa, na której pierwsze nasadzenia przeprowadzono w roku 2013 oraz Lubuskie Centrum Winiarskie otwarte w 2015 roku jako centralny punkt na Lubuskim Szlaku Wina i Miodu, predysponowane do prezentacji poszczególnych winnic, pasiek oraz innych interesujących zabytków dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego regionu, a także produktów tradycyjnych wytwarzanych tutaj od lat.

Zielona Góra - patrz opis w *Trasie nr 1, str. 28*

Żagań Stalag Luft III

Na tym terenie w czasie I wojny światowej istniał obóz jeńców rosyjskich, a po 1919 r. przetrzymywano tu powstańców wielkopolskich i polskich działaczy niepodległościowych.

Podczas II wojny światowej Żagań i okolice stały się miejscem lokalizacji obozów jenieckich. Jesienią 1939 roku Niemcy zorganizowali Stalag VIII C, którego pierwszymi jeńcami byli Polacy – uczestnicy kampanii wrześniowej, jednak w późniejszym okresie znalazło się tu kilkadziesiąt tysięcy jeńców różnych narodowości.

Najbardziej znanym żagańskim obozem jenieckim był Stalag Luft III, przeznaczony dla alianckich lotników, z którego w nocy z 24 na 25 marca 1944 miała miejsce Wielka ucieczka. 76 jeńców uciekło wówczas przez tunel w ziemi, dążony wcześniej przez wiele miesięcy. Ostatecznie tylko trzem uczestnikom udało się zbiec. Wielka ucieczka doprowadziła do furi Hitlera, który rozkazem znanym w historii, jako Sagan-Befehl rozkazał zabić wszystkich uczestników ucieczki.

W styczniu 1944 roku przy obecnej ul. Kożuchowskiej uruchomiony został podobóz Stalagu Luft III – Kriegsgefängnislager der Luftwaffe nr IV Sagan-Belaria.

Leżał na północno-wschodnich przedmieściach miasta w pobliżu parku Belaria i rozciągał się w kierunku Wzgórza Zamkowego.

Zagań

(*nem. Sagan, Sagan in Schlesien lub Sagan am Bober; luż. Zahań*) – miasto, będące jednocześnie gminą miejską i siedzibą gminy wiejskiej Zagań, zlokalizowane na pograniczu Niziny Śląsko-Łużyckiej i Wału Trzebnickiego, nad Bobrem i Czarną Wielką; siedziba powiatu zagańskiego.

Miasto jest siedzibą dowództwa 11 Lubuskiej Dywizji Kawalerii Pancernej oraz kilku innych jednostek wojskowych.

Historycznie miasto należało do Dolnego Śląska.

Według legendy Zagań został założony ok. 700 roku przez słowiańską księżniczkę Żaganę, która była córką Wandy, a wnuczką króla Kraka.

Pierwsza pisemna wzmianka o Żaganiu, jako grodzie kasztelańskim, pochodzi z 23 maja 1202 r. w dokumencie wystawionym przez Henryka Brodatego dla klasztoru w Lubiążu.

W XII wieku w pobliżu grodu powstała osada targowa, która około roku 1230 została przeniesiona w pobliże przeprawy przez Bóbr, co spowodowało jej szybki rozwój i nadanie, około roku 1260, praw miejskich przez księcia Konrada I. Od końca XIII w. Zagań był stolicą samodzielnego księstwa zagańskiego rządzonego do 1472 przez Piastów śląskich.

Pierwszym księciem zagańskim był Przemko, który w 1284 roku przeniósł zakon augustianów z Nowogrodu Bobrzańskiego do Żagania. W 1472 r. Jan II Szalony sprzedał księstwo zagańskie księżętom saskim z rodu Wettinów, z których ostatni, książę Moritz, w 1549 wymienił Zagań za terytoria czeskie, przekazując go królowi Ferdynandowi Habsburgowi, a ten w roku 1627 sprzedał księstwo dowódcy swoich wojsk Albrechtowi Wallensteinowi. Za jego rządów miasto bardzo się rozwinęło. Albrecht Wallenstein sprowadził do miasta wielkiego uczonego, astronoma Jana Keplera, który prowadził w Żaganiu obserwacje astronomiczne i meteorologiczne. Dzięki jego zabiegom uruchomiono pierwszą drukarnię w mieście (1629), a także rozpoczęto przebudowę średniowiecznego zamku na barokowy pałac.

Po tragicznej śmierci von Wallensteina w 1634 miasto wróciło pod władanie Habsburgów i zostało sprzedane księciu Wacławowi Euzebiuszowi Lobkowicowi, W 1785 roku księstwo zakupił Piotr Biron, książę kurlandzki. W latach 1842–1862 za czasów panowania księżnej Doroty de Talleyrand-Périgord, najmłodszej córki Birona, Zagań stał się ważnym ośrodkiem życia kulturalnego i politycznego o znaczeniu ponadregionalnym. W mieście przebywały wówczas takie sławy jak Ferenc Liszt, Bożena Němcová czy Honoré de Balzac.

Po śmierci księżnej Doroty księstwo zagańskie przeszło w ręce jej syna Napoleona Ludwika de Valencay i jego spadkobierców. Potomkowie Birona rządili Żaganiami do 1935 roku, kiedy to władze III Rzeszy skonfiskowały pałac książęcy, a samego księcia Bosona II uznano za wroga państwa i pozbawili obywatelstwa.

Żagań był i jest kojarzony z dużym garnizonek wojskowym. Wojsko stacjonuje w Żaganiu nieprzerwanie od drugiej połowy XIX wieku. Najpierw były to wojska pruskie, później Reichswehra następnie Wehrmacht. Po II wojnie światowej — Armia Czerwona (do 1993 roku) i Ludowe Wojsko Polskie, a obecnie Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej i wojska NATO, tj. Pancerna Brygadowa Grupa Bojowa.

Najważniejsze zabytki:

- miasto, z XVI wieku, XVIII wieku
- kościół filialny pw. Świętego Ducha, późnobarokowy z lat 1701-1702, wieża nadbudowana w 1785 roku.
- kościół szpitalny, obecnie parafialny pw. Świętego Krzyża, wzniesiony z fundacji księżnej Doroty de Talleyrand-Périgord w 1848 r. z wykorzystaniem relikwii gotyckiej kaplicy. W kościele pochowani zostali katolicyści członkowie rodziny książęcej: księżna Katarzyna Wilhelmina, Dorota Talleyrand i jej syn Ludwik Napoleon
- kościół cmentarny pw. Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny, drewniany zbudowany w 1404 r., murowany w 1484 r., przebudowany w XVII-XVIII w.
 - cmentarz przy kościele z 1539 r.: kaplica, obecnie kostnica z 1691 r.; kaplica „Namaszczenia” z 1691 r.; dwie bramy, XVII/XVIII wieku; mauzoleum księżnej zagańskiej Rachel de Talleyrand-Prigord, z 1895 r.; Kaplica Bożego Grobu zbudowana po 1598 roku z inicjatywy opata zagańskiego konwentu augustianów – Jakuba II. Budowla jest wierną kopią Kaplicy Grobu Chrystusowego w Jerozolimie; kaplica staroluterańska, obecnie kościół polsko-kat. parafialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego, z 1902 roku
- zespół klasztorny po augustiański z XIV–XVIII wieku, 28 lutego 2011 r. uznany za pomnik historii
 - kościół obecnie parafialny pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny; źródłowo potwierdzony w 1272 roku, ma prawdopodobnie wcześniejsze pochodzenie, przebudowany w 1515, w 1602, w 1730 r. W 1771 roku na wieży kościoła zainstalowano pierwszy na Śląsku piorunochron
 - dawny klasztor augustianów, obecnie plebania i biura parafialne. Poza pierwotnymi celami braci i kapitułarzem mieści kaplicę św. Anny z gotyckimi sklepieniami oraz biblioteką klasztorną z XVIII-wiecznym wystrojem, zbiorem starodruków i dwoma XVII-wiecznymi globusami. Sklepienia biblioteki są ozdobione freskami z 1736 roku,
 - dawny konwikt, budynek mieszkalno-gospodarczy, późnobarokowy, z XV wieku, przebudowany w latach 1740–1758
 - dawny spichlerz klasztorny późnogotycki z końca XV wieku, częściowo przekształcony w XIX-XX w.
- zespół klasztorny, po franciszkański z resztkami klasztoru franciszkanów z XIII w., XIV wieku, XVI-XIX wieku. W 1633 r. świątynia przeszła w ręce jezuitów, którzy na miejscu klasztoru wznieśli okazałe kolegium
 - kościół pod wezwaniem ś.ś. Piotra i Pawła, ufundowany przez Konrada Garbatego w 1293 r. przebudowywany w XV, XVI, XVII, XVIII wieku,
 - dawne kolegium jezuickie z XVII wieku
- wieża kościoła po ewangelickiego, pierwotny kościół ewangelicki zbudowany został w 1709 r., kolejny w drugiej połowie XIX wieku, zwany Kościołem Łaski, uległ rozbiórce w 1966 r. Do dzisiejszych czasów przetrwała 84-metrowa wieża ceglana zwieńczona żeliwną, ażurową iglicą zbudowana w latach 1843–1846. W krypcie znajdującej się pod wieżą znaleźli miejsce spoczynku protestanci członkowie rodziny książęcej (Piotr Biron i jego małżonka Anna Dorota, córki księcia: Joanna i Paulina oraz jego bratanek Piotr Gustaw Biron).
- zespół cmentarny z XIX wieku
- mury miejskie – obronne, fragmenty z XIV-XVI wieku

- zespół zamkowy
 - pałac – barokowy zespół pałacowy Lobkowitzów, z lat 1631–1633, 1670-86, XVIII wieku, XIX wieku; obecnie Żagański Pałac Kultury,
 - oranżeria z rampami, z połowy XIX wieku
 - park geometryczny z XVII-XX w., o łącznej powierzchni 77,49 ha – powstały w XVII w., znacznie przekształcony podczas rządów Doroty de Talleyrand-Perigord
- ratusz, z XIX wieku
- pałac kamery księżęcej, obecnie sąd rejonowy, z XVIII w.
- zespół szpitala pod wezwaniem św. Doroty z XIX wieku, istniejący do dzisiaj,
- dom sióstr zakonnych, z połowy XIX wieku

Żarki Wielkie

(niem. *Groß-Sarchen*) wieś położona w powiecie żarskim, w gminie Trzebiel.

Pierwsza wzmianka o wsi pojawia się w roku 1346. Należała ona kolejno do rodu von Hackeborn, von Biberstein, von der Heide, von Schonaich. W roku 1602 wieś należała do włości mużakowskich, należących do burgrabiego von zu Dohn, a potem do Państwa stanowego Żary.

W pierwszej połowie XIV wieku najprawdopodobniej rodzina von Hackeborn buduje wieżę rycerską zwaną w XV wieku „Czerwonym domem”, ponieważ była schronieniem dla awanturników i rycerzy – rozbójników. W XVII wieku wieżę częściowo rozebrano, a materiał wykorzystano do budowy kościoła.

Warto zobaczyć:

- kościół, z XVII wieku p.w. Matki Bożej Różańcowej, w XIX wieku
- dom Józefa Górskiego, z 1790 roku
- dom, ul. Zwycięstwa 30, drewniany z połowy XIX w.
- plebania z XVIII wiek
- ruiny średniowiecznego zamku
- ruiny papierni z 1895 roku

Ciekawostki:

- 19.04.1801 r. urodził się tu Gustaw Teodor Fechner profesor uniwersytetu w Lipsku, twórca psychofizyki.
- Elektrownia przepływowa zlokalizowana w Żarkach Wielkich na kanale o łącznej długości 1100 m. Jaz po zniszczeniach wojennych odbudowano w 1959 r. Posiada 3 zasowy płaskie dwudzielne. Po modernizacji części podwodnej, elektrownię ponownie uruchomiono w roku 1966.

Żary – Zielony Las

To połudowcowe Wzniesienia Żarskie okalające miasto Żary. Występują tu niemal wszystkie formy krajobrazu ukształtowane przez siły natury i człowieka: góry i pagórki, rozległe doliny, jary i wąwozy, podmokłe łąki, grzęzawiska, leśne jeziora, bajora i stawy. Ponadto gaje sosnowe, świerkowe i jodłowe oraz dorodne dęby i buki. Krajobraz uzupełniają trzy wieże: kamienna, z czerwonej cegły i stalowa i inne obiekty pozostałe po działalności człowieka /kopalnie węgla brunatnego/. Po Zielonym Lesie można wędrować ścieżkami turystycznymi, które pomagają nam pogłębić wiedzę z zakresu geografii, geologii, przyrody, literatury i historii. Poza tym możemy korzystać z infrastruktury sportowej i edukacyjnej jak tablice edukacyjne i informacyjne, siedziska, kosze na nieczystości, stojaki na rowery i siłownia pod chmurką.

Żary

(niem. *Sorau*; dolnołuż. *Żarow*) – miasto, będące jednocześnie gminą miejską i siedzibą gminy wiejskiej Żary, na południowym skraju Wału Trzebnickiego; siedziba powiatu żarskiego.

Pierwsza pisemna wzmianka z roku 1007 pochodzi z kroniki Thietmara. Około 1030 r. osada zostaje przyłączona przez Mieszka II do Polski. Przez terytorium plemienne Żarowian przebiegała droga handlowa zwana Traktem Niskim bądź Traktem Solnym. Miał on duże znaczenie dla rozwoju Żar i regionu. W 1207 r. miasto otoczone zostało murami.

Prawa miejskie oparte na tzw. prawie magdeburskim Żary uzyskały w 1260 roku, wiązało się to z licznymi przywilejami. Miasto często zmieniało przynależność państwową. Do 1364 było pod rządami Piastów śląskich, do 1469 królów Czech, do 1490 króla Węgier, do 1512 elektorów saskich, do 1635 ponownie królów Czech, a do 1806 ponownie elektorów saskich, będących w latach 1697–1706 i 1709–1763 zarazem królami Polski, a do 1815 księcia warszawskiego i króla saskiego. W 1700 roku zarządzeniem Augusta II w Żarach założono magazyn zbożowy na potrzeby armii saskiej. Także za jego panowania przez Żary poprowadzono trakt pocztowy łączący Toruń i Drezno. Na mocy postanowień kongresu wiedeńskiego w 1815 Żary wraz z całym Dolnymi Łużycami stały się częścią Królestwa Prus, a w 1871 roku Cesarstwa Niemieckiego. Przez setki lat miasto było ośrodkiem Wolnego Państwa Stanowego Żary-Trzebiel.

Właścicielami Żar były rody: Dewinów, Packów, Bibersteinów oraz Promnitzów, których okazałe rezydencje przetrwały do dziś w różnym stanie. W XIV w. zaczynały powstawać cechy sukienników, płócienników, piwowarów, szewców i farbiarzy. W XIX w. miasto stało się prężnym ośrodkiem przemysłowym, w którym dominowały zakłady włókiennicze. W latach 1888–1945 istniała tu fabryka porcelany.

Zabytki:

- średniowieczny układ urbanistyczny miasta
- kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP z lat 1914–1917
- kościół szpitalny p. w. Świętego Ducha, obecnie kościół polsko-kat. pw. Dobrego Pasterza z XIV wieku, przebudowany w 1702 roku
- kościół cmentarny, filialny pw. św. Piotra, wczesnogotycki z drugiej połowy XIII wieku, przebudowany w XIV wieku, XV/XVI wieku, w XVIII wieku
- zespół klasztorny franciszkanów, z XIII–XIX wieku, przebudowany w XX wieku
- katakumby – krużganki na cmentarzu, z XVII–XIX w. kościół pw. św. Barbary, obecnie kościół garnizonowy pw. Podwyższenia Krzyża Świętego z XIV–XV wieku, przebudowany w XVIII wieku
- kościół ewangelicki, obecnie kościół rzymskokatolicki filialny pw. MB Różańcowej z XVIII w., w 1873 roku, w 1988 roku
- mury obronne, pozostałości z XIV/XVI-wiecznych średniowiecznych obwarowań miejskich, częściowo odrestaurowane
 - Brama Dolna z XIV w., przebudowana w XVI w.
- zespół zamkowy, z XIV–XVIII wieku:
 - zamek Dewinów-Bibersteinów – zamek gotycki, zbudowany z inicjatywy Albrechta Dziewina w drugiej połowie XIII w., przebudowany w latach 1540–1549 przez Bibersteinów
 - pałac Promnitzów, barokowy, zbudowany w latach 1710–1728

- pałac ogrodowy „Akademia Rycerska”, obecnie szpital wojskowy, z 1725 roku
- park geometryczny z XVIII wieku z Błękitną Bramą z 1708 roku
- dawny folwark zamkowy z XVIII w.: spichrz; stajnia; budynek gospodarczy; gorzelnia; obora, cztery domy
- ratusz z przełomu XIV–XVI wieku, przebudowany w XVIII wieku, w XX wieku z renesansowym portalem
- domy z XIV, XV, XVI, XVII, XVIII, XIX i początków XX wieku
- kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa, gotycki, z fragmentami pochodzącymi z XII w.
- wieża ciśnień z początku XX wieku
- Zielony Las, atrakcją lasu są trzy wieże, m.in. przeciwpożarowa, widokowa, zbudowana przed wojną na najwyższym wzniesieniu Wzniesień Żarskich (227 m n.p.m.) oraz Wieża Promnitz. W pogodne dni można podziwiać z nich panoramę miasta oraz Karkonoszy; jest to ulubione miejsce weekendowych spacerów mieszkańców, przylegające do południowych granic miasta.

Patronat honorowy

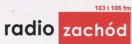
- Marszałek Województwa Lubuskiego – Elżbieta Anna Polak,
 - Prezydent Miasta Zielona Góra – Janusz Kubicki,
 - Starosta Powiatu Gorzowskiego – Magdalena Słomińska,
 - Starosta Powiatu Międzyrzeckiego – Agnieszka Olender,
 - Starosta Powiatu Nowosolskiego – Iwona Brzozowska,
- Starosta Powiatu Zielonogórskiego – Krzysztof Romankiewicz,
 - Starosta Powiatu Żagańskiego – Henryk Janowicz,
 - Starosta Powiatu Żarskiego – Józef Radzion,
 - Prezydent Miasta Nowa Sól – Jacek Milewski,
 - Burmistrz Miasta Bytom Odrzański – Jacek Sauter,
- Burmistrz Miasta Kostrzyn nad Odrą – dr Andrzej Kunt,
 - Burmistrz Miasta Kożuchów – Paweł Jagasek,
 - Burmistrz Miasta Lubska – Janusz Dudajó,
 - Burmistrz Miasta Łęknica – Piotr Kuliniak,
- Burmistrz Miasta Międzyrzecz – Remigiusz Lorenz,
- Burmistrz Miasta Szprotawa – Mirosław Gąsik,
- Burmistrz Miasta Świebodzin – Tomasz Sielicki,
- Burmistrz Miasta Żagań – Andrzej Katarzyniec,
 - Burmistrz Miasta Żary – Danuta Madej,
 - Wójt Gminy Santok – Paweł Pisarek,
 - Wójt Gminy Trzebiel – Tomasz Sokołowski,
 - Wójt Gminy Tuplice – Katarzyna Kromp
 - Wójt Gminy Zabór – Robert Sidoruk,
- JM Rektor Uniwersytetu Zielonogórskiego – prof. zw. dr hab. Wojciech Strzyżewski,
 - Dyrektor Parku Narodowego Ujście Warty – Konrad Wypychowski,
 - Dyrektor Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych – Wojciech Grochala
 - Prezes Lubuskiej Organizacji Turystycznej – Jadwiga Błoch

Patronat medialny

- TVP 3 Gorzów Wielkopolski, • Gazeta Lubuska • Radio Zachód • Radio Index

Lubuskie
Warte zachodu

GAZETA LUBUSKA
LAT 70